

Tunestillingen, indenrigspolitisk middel, militær beskæftigelse

Ideen om et bygge en fremskudt fæstningslinje i passet mellem Køge Bugt og Roskilde Fjord var ikke ny, men de involverede parter motiver til rent faktisk at starte arbejdet og derefter henholdsvis supplere stillingen og stoppe udbygningen var fremkaldt af kombinationer af indenrigs- og udenrigspolitisk-strategiske begivenheder fra efteråret 1914 til vinteren 1917. Dette er en kort version af historien om disse begivenheder og motiver.

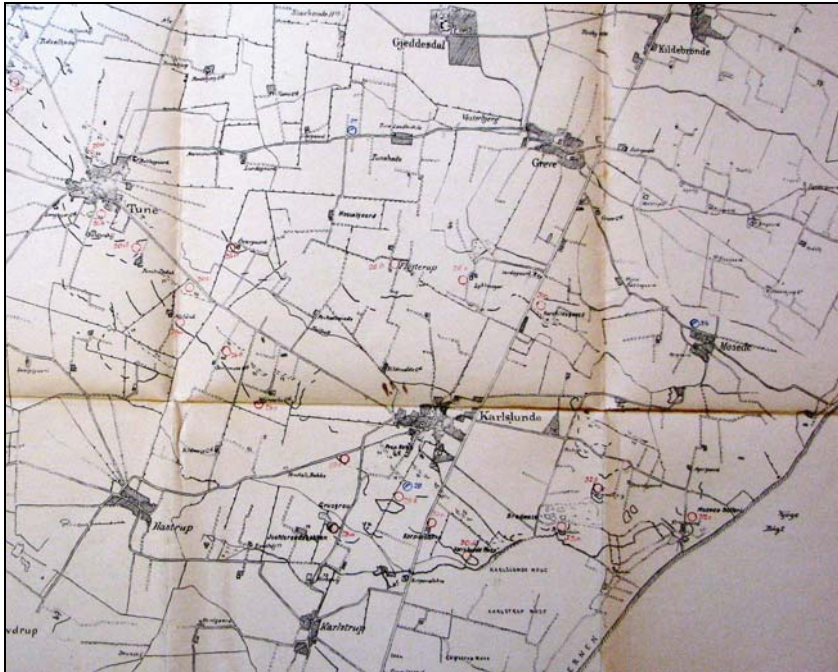
Tunestillingen var det største befæstningsværk, der blev anlagt i Danmark af danskerne selv i 20. Århundrede. Det blev den for hæren utilfredsstillende afslutning af det nye landbefæstningsbyggeri ved hovedstaden. Byggeriets hovedværker var efter en stadig mere irrationel og hadsk politisk debat i de tyve år efter nederlaget i 1864 blevet anlagt i ufærdig form i den hektiske periode fra 1886 til 1894, indtil politikernes konfrontationslyst og statens opsparring slap op. Arbejdet på "Danmarks største arbejdsplads"¹ var blevet afsluttet, før alle de ønskede værker var blevet bygget. I 1909 var det blevet besluttet, at landbefæstningen skulle nedlægges et godt årti senere, i 1922, når en moderne mobil hær var blevet opbygget og sandsynligvis efter den forventede snarlige europæiske storkrig. "Den store Krig" kom som forudset, og med statslige og privat indsamlede midler var landfæstningens erkendte mangler blevet afhjulpet ved "armeringsarbejder", det vil sige feltbefæstninger bestående af midlertidige, gravede stillinger, fra eftersommeren 1914 til den tidlige vinter 1915. Bag det område, hvor Tunestillingen skulle blive placeret, lå "Vestvolden" i det dengang åbne terræn lige vest for København.

¹ Se industrihistorikeren Richard Willerslev: Danmarks største arbejdsplads. Opførelsen af Københavns Landbefæstning 1886-93, 1986.

Fra byggeriet af "Vestvolden" i 1888-1892. Den udstrakte fæstningslinje lå mellem Tunestillingen og Københavns bymidte. Statens Forsvarshistoriske Museum.

Den store, nye supplerende stilling, som fik navn efter landsbyen Tune, blev anlagt fra det sene efterår 1915.

Kortet viser Tunestillingens sydøstlige ende, så langt arbejdet i stillingen nåede før den blev sløjftet. Her kort med eksisterende og planlagte telefoncentraler fra september 1918, der også viser skyttegravene.
Rigsarkivet.

Fra behov til indstilling om Tunestillingen: Oktober 1914 - primo september 1915.

Ideen om at bygge en stilling mellem Køge Bugt og Roskilde Fjord over Tune havde været fremme i fæstningsdiskussionen i slutningen af 1870'erne, det vil sige før byggeriet af Københavns nye fæstning var blevet indledt. Stillingen var da blevet foreslået af militærhistorikeren, kaptajn Carl Th. Sørensen, der havde knyttet sig til folketingsflertallet i Venstre som militær rådgiver.

Militærhistorikeren og venstremanden, kaptajn Carl Th. Sørensen, der fik idéen til en stilling i Tune-linjen.
Rigsarkivet.

Muligheden blev dog først behandlet som et reelt forsvarspolitisk alternativ, da Krigsministeriets departementchef, Louis Carl Frederik Lütken, i februar 1909 foreslog sin tidligere minister, J. C. Christensen, denne stilling som en anvendelig erstatning for den halvcirkel af fremskudte "feltfortifikatoriske" stillinger i linien Rungsted-Søndersø-Ledøje-Vejlebro, som han det foregående efterår havde fået den nye minister Neergaard og den modstræbende generalstabschef, generalmajor Jens Vilhelm Gørtz, til at acceptere. Idéen om en Tunestilling blev imidlertid i begyndelsen af marts 1909 afvist af Christensen som uacceptabel for hans politiske bagland.² Venstrelederens beslutning skulle senere blive anvendt imod ham af hans radikale ærkefjende, Peter Munch.

² Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. Aarhus 1959, s. 119-123, 164, 209-210, Lütkens notater fra 22. september 1908 (s. 220) og 3. marts 1909 (s.223)

Louis Lütken som generalmajor ni år senere, da han kort før sin død i juni 1918 som chef for 3. Division havde Tunestillingens forsvar som divisionens primære opgave. Samtidig oplevede han, at hæren forberedte gennemførelsen af hans foretrukne idé:

En linie fra Sundet over Furesø og Ledøje til Vejlebro.

Rigsarkivet.

Starten til det forløb, der førte til anlægget af Tunestillingen, var forsvarsminister Peter Munchs drilleri af Overgeneralen, det vil sige hærchefen, generalløjtnant Jens Vilhelm Gørtz, på morgenmødet med værnsledelserne den 11. oktober 1914. Nyt, supertungt tysk artilleri havde på meget kort tid ødelagt afgørende forter i Antwerpens fæstning, og den belgiske konge havde en god uge tidligere for at redde felthæren til

anvendelse længere mod vest beordret denne trukket væk fra fæstningen. Københavns landbefæstning var blot en mindre og svagere version af den belgiske, bygget efter samme principper. Munchs noterer dagen efter i sin dagbog, at han havde spurgt generalen:

”... hvilke Slutninger man drog med Hensyn til København fra Antwerpens hurtige Fald; Gørtz svarede, at man vidste jo ikke rigtig Besked om Skytsets Mængde og Art, o.s.v., eller om Forsvaret, men Københavns Værker var ikke beregnet paa at modstaa andet end almindeligt Feltartilleri; det var vel svært at faa det svære, langtrækkende Skyts herover. Paa en Bemærkning af mig om, at Værkerne laa for nær til at beskytte Byen mod Bombardement, sagde General Berthelsen (Generalstabschefen, generalmajor Palle Berthelsen) ja, han tilføjede nogle Ord om, at der vel nok foregik en Forandring af Opfattelsen af, hvorledes Fæstninger skulde bygges; man maatte gaa tilbage til Jordværker af større Udstrækning.”³

Berthelsen kunne bygge sin opfattelse af jordværkers værdi på det forhold, at modstanderne på krigens Vestfront havde været tvunget til at gå over til at anvende skyttegravsstillinger, efter at de allieredes modoffensiv var mislykkedes ved det Første Aisne-slag midt i september. Hans samtidige indsats for at etablere en ny fremskudt Nordfront for Københavns befæstning på og sydvest for Dyrehaven byggede også på anvendelse af feltbefæstninger forstærket af betonkonstruktioner.

Gørtz eller Berthelsen må efter mødet med Munch have sat Hærens Overkommandos specialist, Artillerigeneralen, generalmajor Christian Frederik Holm, til at udarbejde forslag til løsningen af det problem, som den begavede radikale minister irriterende nok havde erkendt og nu anvendte mod hærledelsens fæstningsbaserede forsvarsløsning.

³ P. Munch: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København 1961, s.11.

En fremskudt, feltbefæstet stilling var det ene af Artillerigeneralen, Christian Frederik Holms, anbefalinger i håndteringen af den nye trussel. Rigsarkivet.

Holm sendte i to dele sit løsningsforslag til Gørtz og Berthelsen i begyndelsen af december. Artillerichefen konstaterede, at man længe havde vidst, at virkningen af svære artillerigranater på almindelige beboelseshuse var meget stor, men resultatet af bombardementerne af de belgiske fæstninger havde overtruffet forventningerne både med hensyn til materiel ødelæggelse og moralsk virkning på indbyggerne. Derfor burde man tillægge truslen fra et sådant bombardement langt større betydning end tidligere, og man burde:

”som Følge heraf ved alle Midler – Fremskydning af den forreste Forsvarslinie og fremdragning af de svære Fæstningspiecer til Stillinger, hvorfra de virksomt kan beskyde de fjendtlige Bombardementsbatterier – ... stræbe efter at gøre Chancerne for Bombardement saa smaa som muligt.

Arméartillerikommandoen skal i den Retning særlig pege paa Anlæg af fremskudte Stillinger foran Vestfronten...”⁴ Det skal understreges, at Holm kun anbefalede anlæggelsen af fremskudte stillinger, ikke at disse skulle placeres i passet mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. Det er sandsynligt, at han havde linien Sundet-Furesø-Ledøje-Vejlebro’s sydlige del i tankerne.

Den anden del af Holms løsning var en hurtig anskaffelse af 96 moderne, tunge og langtrækkende, kanoner og haubitser til fæstningens artilleri, som kunne bekæmpe supertungt tysk belejringsartilleri i ildstillinger, hvorfra de kunne beskyde danske fæstningsværker. Det eksisterende tunge skyts, var for korttrækkende, da det var anskaffet mere end tyve år tidligere i en periode med meget hurtig teknisk udvikling. Det ville blive dyrt, men efter Holms opfattelse måtte hæren stille krav til lovgivningsmagten om de nødvendige bevillinger.⁵ Berthelsen blev irriteret over de efter hans opfattelse helt urealistiske materielanskaffelseskrav fra Holms side, men hærledelsen arbejdede videre både med disse⁶ og med muligheden af en fremskudt feltbefæstningslinje.

Hærledelsens principbeslutning om at anlægge en stilling, når dette blev muligt, og at placere denne i passet, synes taget med det samme. Gørtz var i ugentlig, privat brevveksling med hærchefen i Jylland-Fyn, generalløjtnant August Tuxen. I sit brev fra 15. december, det vil sige kun tolv dage efter Holms anbefaling, skrev Tuxen til Gørtz:

⁴ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Pk. A 18:

Arméartillerikommandoen A.K.-o Nr. 208 af 03-12-1914 til Overkommandoen.

⁵ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Pk. A 18:

Arméartillerikommandoen A.K.-o Nr. 217 af 05-12-1914 til Overkommandoen.

⁶ For den videre udvikling af artillerianskaffelsen se: Anders Osvold Thorkilsen og Michael H. Clemmesen: Fra fem høns til én forsinket og forpjusket fjer. Tungt artilleri som lokkemad i P. Munchs kontrol med hæren. I Anders Osvold Thorkilsen og Michael H. Clemmesen: Mod fornyelsen af Københavns forsvar 1915-18. København 2009.

”Nu laver Du en Tune-Stilling; det er i alle Tilfælde et alvorligt Arbejde, et Værk, som der er en Mening i, om man saa kan have de Tusinder af Indvendinger at fremsætte mod det ...”⁷

Overgeneralen, Jens Vilhelm Gørtz, og hans generalstabschef, Palle Berthelsen, valgte ud fra vurderinger af det indenrigspolitisk mulige den militært næstbedste løsning, ventede med indstillingen og afslørede indledningsvis kun en del af omkostningsbehovet.
Rigsarkivet.

Årsagen til, at Gørtz valgte Tunestillingen, var sandsynligvis, at linien Sundet-Furesø-Ledøje-Vejlebro var blevet forkastet offentligt i månederne op til

⁷ Rigsarkivet. Arkiv 5510. Wilhelm Gørtz: 1914-17 Militærkorrespondance med Generalløjtnant A. P. Tuxen Brev af 15-12-1914.

1909-ordningen. Indtil videre rejste hærledelsen heller ikke spørgsmålet om anlæggelsen af Tunestillingen over for Munch. Der er en kombination af årsager til dette.

For det første var forholdet mellem Overgeneralen og ministeren så anspændt i disse vintermåneder 1914-15, at dette i sig selv kan have fået Gørtz til at betragte det som givet, at svaret ville blive et afslag. Den direkte årsag til modsætningsforholdet til generalen var, at Munch havde gjort sig til ledende talsmand for utilfredse indkaldte værnepligtige over for befalingsmændene. Denne optræden betragtede Gørtz som direkte undergravende for hærens respekt og disciplin, og den 21. januar 1915 medførte konflikten, at generalen i protest indgav sin afskedsbegæring til kongen. Gørtz vandt imidlertid konfrontationen med ministeren, fordi regeringslederen, Zahle, ved regeringsdannelsen i midten af 1913 netop havde lovet kongen, at Munch ikke ville blande sig i hærens disciplin. Gørtz var også dagen før blevet støttet i sagen af flådechefen, viceadmiral Otto Kofoed-Hansen.⁸

Det andet var erfaringen fra slutningen af august-begyndelsen af september 1914, hvor det havde været vanskeligt at få regeringen til at give bemyndigelse til at anlægge den fremskudte, feltbefæstede Nordfrontsstilling, på trods af at hæren havde haft de nødvendige penge til formålet stående på en bankkonto siden forsvarsindsamlingen i begyndelsen af 1913.⁹

⁸ Rigsarkivet. Arkiv 5510. Wilhelm Gørtz: Afskedsansøgningssagen i januar 1915. P. Munch: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København. 1961, s.18-20.

O. Kofoed-Hansen Daglige Optegnelser under krigen i Tage Kaarsted: Flåden under første verdenskrig. O. Kofoed-Hansen og V. Jøhnkes optegnelser. Århus 1976, notat fra 20-01-1915.

Knud J. V. Jespersen: Rytterkongen. Et portræt af Christian 10. København 2007, s. 190.

⁹ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Pk. A 17: Arméingeniørkommandoen Fortroligt I.K. Nr. 590 af 28-08-1914 til Overkommandoen.

Det tredje var, at hæren ikke syntes at have et akut behov for en forbedre sin operative situation. Siden midten af august havde det sjællandske fodfolks tre reserveregimenter med deres reservebataljones ældre værnepligtige været indsat til sikring af fæstningens tre landfronter. Det havde været muligt på grund af de meget betragtelige indkaldelser, der var blevet besluttet af regeringen den 5. august som én af reaktionerne på den tyske minelægningsnote.

Dette betød, at enhederne i alle den sjællandske hærs tre divisioner, det vil sige linjeenhederne med de yngre værnepligtige, kunne frigøres fra indsættelse i fæstningen og gennemføre den efteruddannelse i felten, der gjorde, at de blev stadig mere egnede til en mobil indsættelse på Sjælland, indledt tæt ved kysterne. En sådan fremskudt anvendelse af den sjællandske felthær skulle hindre, at tyskerne fik mulighed for en landsætning af tungt belejringsstyks. I maj 1915 tog hærledelsen konsekvensen af felthærens nu bedre uddannelsesstilstand og skød 2. Division sammen med Den kongelige Livgardes linjebataljon frem til kystforsvar på Stevn og i Køge.¹⁰ 2. Division havde som 1. Division hidtil havde været forudset anvendt ved Københavns Befæstning.

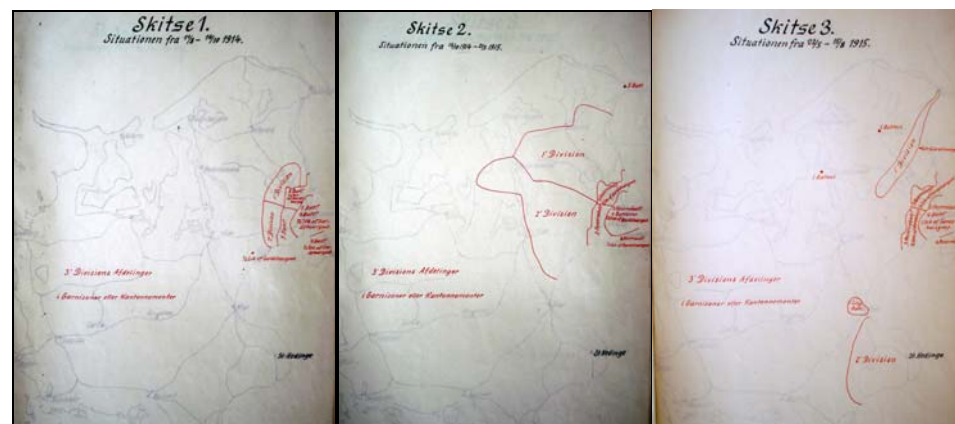
Officerskorpsets og hærledelsens handlingsmønster ændredes straks efter at resurssituationen og derigennem muligheden for at løse forsvarsopgaven som planlagt blev forværret i sommeren og eftersommeren 1915. Derefter ophørte den gunstige situation for fæstningens sikring og felthæren, der var

O. Kofoed-Hansen Daglige Optegnelser under krigen i Tage Kaarsted: "Flåden under første verdenskrig. O. Kofoed-Hansen og V. Jøhnkes optegnelser." Århus 1976, notater for 30-08-, 31-08- og 02-09-1914.

P. Munch: Erindringer 1909-1914. Indenrigsminister og Forsvarsminister. København 1960, s. 231-232, 234

¹⁰ Michael H. Clemmesen: Struben af dansk forsvar - Køge 1909-18. I Birte Broch (red): Køge Studier 2007. Køge Studier. Årsskrift for Lokalkiverne i Køge Kommune.

muliggjort af den meget store sikringsstyrke, og som havde gjort, at det ikke kunne ses som akut nødvendigt at anlægge Tunestillingen.

Bevægelsen frem fra København, så den fremskudte felthær her kunne sikre byen mod landsætningen af tungt bombardementsskyts tæt på byen. Fra Skitse 1 til Skitse 2 er fæstningens felthærsenheder flyttet uden for byen for at give bedre uddannelsesmuligheder og sprede indkvarteringsbyrden. I Skitse 3 er disse enheder placeret fremskudt ved Sjællands østkyst. Rigsarkivet.

Som i alle andre hære, krigsførende som neutrale, var også den danske i disse måneder blevet chokeret over, hvor meget artilleri- og håndvåbenammunition den nye tids krigsførelse krævede. I Danmark havde der allerede været mangler før denne erkendelse, pga. at beholdningerne aldrig var blevet fyldt op til de lavere normer, der havde eksisteret før krigen. Hæren manglede også moderne geværer til at bevæbne den styrke, som den kunne mobilisere. Ikke mindst ammunitions manglen blev af officerskorpset, de forsvarsvenlige politikere og kongen opfattet som akut og kritisk.

Da forsvarsminister Munch betragtede det som national ulykke at gennemføre et egentligt forsvar af landet, hvis det blev angrebet, så han ikke ammunitions- og materiel manglen som et problem, men som en mulighed for at opnå et

væsentligt indenrigs- og forsvarspolitisk mål. Munch holdt ikke sin holdning skjult. I en samtale med generalløjtnant August Tuxen i sommeren 1915 udtalte ministeren åbent, at han betragtede forsvarsforberedelser som unødvendige.

Munch havde da allerede i måneder søgt at få reduceret sikringsstyrken væsentligt. På Sjælland overgik styrken ikke alene langt, hvad der var behov for, hvis formålet var blot at markere dansk neutralitet. Den gav reelt hærledelsen mulighed for uden en mobilisering (som kun regeringen kunne iværksætte) at gennemføre det uønskede egentlige forsøg på forsvar af øen med hovedstaden. Imidlertid var alle forsøg på at opnå væsentlige reduktioner strandet på Christian X's støtte til hærledelsen. Den radikale mindretalsregering så det som afgørende, at landets partier under krigen udadtil præsenterede en fælles linje i forsvarspolitikken. Det var ikke muligt at opnå store reduktioner, da højregrupperne i rigsdagen fulgte kongen. Venstre, det største oppositionsparti, ville som hovedkraften bag forsvarsordningen på trods af en kritisk holdning til presset fra indkaldelserne ikke tage åben afstand fra hærledelsen.

Ammunitions manglen gav nu Munch mulighed for at drive en kile ind mellem hærledelsen og kongen. Det skete den 20. juni så overraskende, at hærledelsen ikke nåede at forberede Christian X. Munch opnåede kongens accept af en væsentlig reduktion af sikringsstyrken mod, at regeringen gjorde et forsøg på at afhjælpe ammunitions manglen gennem indkøb i USA. Gørtz opdagede først den 25., hvad der var sket, og erkendte, at han var blevet udmanøvreret af Munch. Sikringsstyrken ville blive reduceret med 13.000, hvoraf de 7.000 senest i august og resten i oktober. Allerede den første reduktion betød, at man måtte lukke de reservebataljoner, der siden august havde sikret fæstningen, så hærens mere kvalificerede enheder kunne øve og forbedre deres standard.¹¹ Herefter måtte linjebataljoner afsættes til bevogte

¹¹ Tage Kaarsted (red.): Ove Rodes dagbøger 1914-1918. Aarhus 1972. Notat fra 20-06-1915.

fæstningen i stedet for at videreuddanne sig og gennemføre fremskudt bevogning af øens kyster. Hæren blev tvunget til at opgive den fremskudte deployering af 1. og 2. Division, som ses på "Skitse 3". Nu måtte man på anden vis etablere et fremskudt forsvar mod bombardement af hovedstad og fæstningen. At tilstedeværelsen af reservebataljoner til befæstningen hele tiden havde været forudsætningen for en fremskudt anvendelse af linjebataljonerne, fremgår blandt andet af brevet fra den daværende generalstabchef, generalmajor Gørtz, til Lütken fra 3. februar 1909.¹²

Behovet for at have alle linjebataljonerne til rådighed, hvis man skulle vove et fremskudt forsvar ved kysten, var oprindeligt blevet formuleret i årene lige efter afslutningen af fæstningsbyggeriet i 1894. Det var i de år, hvor generalstabsofficeren og pædagogen Arnold Kühnel udviklede den doktrin for landets forsvar, der indtil hans død i 1908 som generalløjtnant og designeret Overgeneral dominerede hærens forestillingsverden. I indledningen til notatet "Hærens Mobilisering og Koncentration til Sjælland" fra 22. juli 1896 havde Generalstaben klart fremlagt forudsætningerne for et kystforsvar:

"Til et Forsvar ad denne Art vil som alt anført den hele mobile Hær medgaa (understregning i original). I Kjøbenhavn efterlades som Sikkerhedsbesætning ikkun Forstærkningsafdelingerne, der dog ikke egne sig til Optræden i aaben Mark, samt den Styrke af Artilleri og Ingeniørtropper, der ere nødvendige for Fæstningens senere Forsvar. Med en mindre Del af Hæren

Kongelige Bibliotek. Ny Kgl Samling 5082, 4° August Tuxens Brevsamling II. Breve fra fremmede. 4. Fra J.V. Gørtz. Læg 1913-1915. Breve af 09-07- og 20-07-1915.

Rigsarkivet. Arkiv 5510. Wilhelm Gørtz: 1914-17 Militærkorrespondance med Generalløjtnant A. P. Tuxen Breve af 13-07- og 29-07-1915.

¹² Trykt i Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. Aarhus 1959, s. 164, 209-210, Lütkens notater fra 22. september 1908, s. 308-311.

bliver Kystforsvaret meget usikkert, og er man henvist til de paa Sjælland værende Afdelinger, maa Kystforsvaret opgives. ...".¹³

I gennemførelsen af hærloven af 1909 havde hæren i 1913 fået flyttet jysk-fynske regimente til Sjælland, enheder, der var blevet fyldt op med indkaldelsen af den store sikringsstyrke i august 1914. De Havde gjort et kystforsvar muligt. Efter reduktionerne måtte en del af styrken anvendes til sikring af fæstningen og kystforsvaret derfor opgives.

¹³ Rigsarkivet. Generalstabens. Krigsføringsdepotet. II. Hærorganisation. Mobilisering. Pk. Nr. 7. Afskrift af Bilag til skrivelse fra Generalstabens Chef. Fortroligt A. 567 af 22-07-1896 til Krigsministeriet.

Hærens forberedelser og vejen til politisk beslutning: Medio september – ultimo oktober 1915.

Reduktionen af sikringsstyrken og den affødte hjemsendelse og lukning af de sjællandske reservebataljoner og ændrede tjenestevilkår for linjebataljonerne fik to virkninger, den ene i hærledelsen, den anden i officerskorpset, der i de næste to måneder førte til beslutningen om at anlægge Tunestillingen.

Hærledelsen iværksatte en rekognoscering af Tunestillingen. Rekognosceringsrapporten var klar 4. september 1915. På grund af opgavens omfang må gennemgangen af terrænet til fods og på hest have taget de fire officerer fra Hærens Overkommando mindst et par uger. Lederen var den dynamiske fæstningsartillerispecialist, oberstløjtnant Olof Bengt Schouboe, hans primære partnere under opgaven var taktikeren, kaptajn Oscar Friis, fra Generalstabens Operationssektion og ingeniørofficeren, premierløjtnant F. Topsøe. Rekognosceringen fandt sted i august, det vil sige at den efter al sandsynlighed blev besluttet i juli.

Tunestillingens "arkitekter": Fæstningsartilleristen, oberstløjtnant Olof Schouboe, hans hjælper fra Operationssektionen, infanteristen kaptajn Oscar Friis, og den unge ingeniørofficer, F. Topsøe (her senere som kaptajn).
Rigsarkivet.

Rapporten gjorde i sin indledning klart, at fordelene ved en stilling i dette terræn var de gode oversigtsforhold, der gjorde det vanskeligt for en fjende at samle en styrke til angreb uden at blive opdaget. Den understregede, at der senere dels skulle ske særskilte undersøgelser af, hvordan man skulle imødegå en fjendes forsøg på at omgå stillingen via Hornsherred og en overgang af Roskilde Fjord, dels af, hvordan man kunne sikre stillingens flanke ved Køge Bugt. Rapporten vurderede, at udgifterne til den rekognoscerede stilling ville blive på 950.000 kr., hvoraf de 500.000 gik til sikrede opholdsrum til besætningen og resten til projektører, pigtråd og rekylgeværer. Ud over dette beløb ville der være behov for penge til

stillingens telefonnet og til anlæggelsen af de endnu ikke identificerede stillinger ved Roskilde Fjord.¹⁴

Gørtz og Berthelsen havde åbenbart travlt, for allerede én uge efter modtagelsen af Schouboes rapport sendte de deres anbefaling til Krigsministeriet. Behovet blev begrundet med "Afværgelse af Bombardement fra sværere Artilleri", som hverken fæstningens egne værker eller den hidtil gennemførte forstærkning af disse med feltbefæstningsarbejder var i stand til at imødegå.

Et muligt svar på denne trussel ville være at etablere en ny feltbefæstet stilling rundt om København så langt fremme, at man kunne holde de fleste af de tunge fjendtlige pjecer på bombardementsafstand fra byen (det vil sige Sundet-Furesø-Ledøje-Vejlebro-stillingslinien). En sådan stilling rundt om byen ville være meget resurse- og arbejdskrævende og ville ligge så langt foran de permanente fæstningsværker, at artilleriet fra disse ikke kunne støtte kampen i den fremskudte linje.

En anden mulighed ville være at anlægge "en feltbefæstet Stilling mellem Kjøge Bugt og Roskilde Fjord for at hindre en eventuel Fjendes Fremtrængen mod Hovedstaden fra Syd og Vest." Stillingen ville ganske vist kunne omgås ved landsætninger i Sundet, men de ville kunne imødegås af flådens undervandsbåde. Stillingen ville også kunne passeres ved, at man gik i land i Nordsjælland, men det ville give hæren en så lang frist, at den rettidigt kunne samle hele den sjællandske hær til hovedstadens forsvar. Også et forsøg på at omgå stillingen ved en overgang over Roskilde Fjord vil være tidskrævende og ville måske give offensive muligheder for de danske styrker i Tunestillingen.

¹⁴ Rigsarkivet. Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.6., læg "Tunestillingens Armeringsplan": Oberstløjtnant O.B. Schouboe, Kaptajn O. Friis, Kaptajn C.C.B. Dreyer og Premierløjtnant F. Topsøe ved Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 1122 af 04-09-1915 "Beretning om Rekognosceringer i Terrainet mellem Roskilde Fjord og Kjøge Bugt"

Hærledelsen konkluderede, at der ikke var resurser til at anlægge begge stillingerne. Derfor anbefalede Gørtz: "at man nu, da Armeringsarbejderne ved København er bragt saa langt frem, ufortøvet bør skride til Anlæg af en feltbefæstet Stilling mellem Kjøge Bugt og Roskilde Fjord". En uge efter havde man regnet på omkostningerne og bad om det runde beløb på én million kr., hvoraf 680.000 skulle gå til anlægget af stillingen og 320.000 til materiel. Ingen af Overkommandoens skrivelser nævnte de affødte behov for penge til telefonmateriel og til anlæggelsen af flankestillingen ved Roskilde Fjord.¹⁵ Det må ses som et forsøg på at gøre en bevilling af pengene mere sandsynlig ved at sætte kravet lavt.

Den 17. september, allerede før Gørtz havde meddelt resursebehovet, drøftede den radikale regerings inderkreds" fire mand den mulige Tunestilling. Det skete under en middag hos finansminister Edvard Brandes på grundlag af Munchs præsentation. Indenrigsministeren Ove Rode mente, at indstillingen indeholdt en de facto desavouering af Københavns befæstning. Munch vurderede, at omkostningerne til stillingen ville blive omkring en million. Under drøftelserne så man anlæggelsen som en mulig vej til yderligere reduktioner i sikringsstyrken. Det var også en fordel, at stillingen ville flytte "en mulig militær afgørelse bort fra København og dermed hindre byens ødelæggelse." Der var dog også mulige vanskeligheder. Munch ville drøfte med udenrigsministeren, Erik Scavenius, der ikke indgik i den radikale inderkreds, hvilket "Front", stillingen ville have, det vil sige om den ville blive opfattet som rettet mod Tyskland.

Under morgenmødet i forsvarsledelsen den 22. september afviste Gørtz, at anlæggelsen af stillingen kunne lede til en reduktion af personelbehovet til forsvar af hovedstaden. Generalen blev endvidere vred, da Munch nævnte, at

¹⁵ Rigsarkivet. Krigsministeriet 4. Kontor 1868-1950 Indkomne Sager 1900 Skrivelser vedr. Det Røde Kors m.m. Pk. A 10: Krigsministeriet (Munch) D. 1953 af 02-11-1915 til Overkommandoen, heri Overkommandoen Fortroligt O. 1145 af 11-09-1915 til Krigsministeriet og Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 1164 af 20-09-1915 til Krigsministeriet.

Scavenius ville blive indblandet: "det var dog for galt, at man ikke kunde anlægge en Forsvarslinie i sit eget Land, uden at det skulde komme an paa Udenrigsministeren". Da Munch havde taget sagen op med udenrigsministeren, havde denne været "ret uvillig; han mente, at det vilde blive opfattet som Udtryk for Mistro; det burde i hvert Fald ledsages af Indskrænkninger i Styrken; Tyskerne viste stadig Interesse for militære Ændringer; de opfattede Formindskelser som Udtryk for Ro og for Regeringens Styrke."¹⁶

Den 20. september var der imidlertid sket noget, der gjorde en positiv beslutning om at anlægge stillingen langt mere sandsynlig. Højrepolitikerens, lensgreve Holstein-Holsteinsborg spurgte i artiklen "Aabent Brev til Hærens Overkommando og Generaler" i "Berlingske Tidende" og "Nationaltidende" om der var sket nok i landets forsvar på områderne forsyninger og anlæg.

Lensgrevens indlæg blev den politiske katalysator for, hvad der derefter skete. Han konstaterede indledningsvis, at man ganske vist måtte have mistillid til Munch, "en af Forsvars-Ideens bitreste Modstandere", men man havde forudsat, at der ved siden af ham stod en hærledelse, som ville sikre, at landforsvaret fik de nødvendige midler. Man måtte imidlertid nu sætte spørgsmålstegn ved, om hærledelsen havde løst denne opgave. Ingeniør Aage Westenholz (den ledende kraft i den frivillige forsvarsbevægelse), havde kort tid før i dagbladet "København" konstateret, at man havde "... en Fæstning, aaben paa den ene Side, ... en Styrke paa 120,000 Mand, med Vaaben til 60,000 og Ammunition til 30,000 ...".

Denne konstatering var efter lensgrevens opfattelse en "forfærdende Anklage mod de ansvarlige Mænd." Han fortsatte med at konstatere: "Man var begyndt at nære Frygt for, at Københavns nuværende Befæstningsanlæg mod

¹⁶ Tage Kaarsted (red.): Ove Rodes dagbøger 1914-1918. Aarhus 1972. Notat for 17-09-1915.

P. Munch: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København. 1961, s.82-83.

Landsiden ikke mere vilde kunne dække Hovedstaden mod et Bombardement ..." Det ledte blandt andet til spørgsmålet, om man havde styrket fæstningen "ved tilbørlige Løbegravsanlæg ude i Forterrænet." Efter krigen i 1864 havde opinionen ud over de ansvarlige politikere også gjort generalerne til syndebukke. "Der er ikke Tvivl om, at dersom Ulykkerne atter væltede ind over Danmark, da vilde det selvsamme gentage sig." Folk måtte nu kræve klar besked fra hærens ledere om tingenes tilstand. Det var ingen undskyldning, at det var uhensigtsmæssigt pga. krigen i Europa. Kun generalerne kunne informere sagligt, "uden politiske Bihensyn".¹⁷

Regeringslederen Zahle kommenterede den følgende dag lensgrevens artikel i sin dagbog:

"... i aftes lagde Grev Holstein-Holsteinborg ud med et åbent brev i Berlingske Tidende og Nationaltidende, hvori han angriber overkommandoen (Generalerne Gørtz og Berthelsen), fordi der ikke smides penge nok væk til militærvæsenet. Meningen er at provokere de to generaler til offentlige udtalelser mod Munch. ... Det er dog ikke sandsynligt, at det få nogen virkning."¹⁸

Reelt var det åbne brev en nu også politisk ubehagelig kulmination på hærens officerskorps' reaktion på, hvad korpset fandt, var en helt utilfredsstillende situation med materiel- og ammunitions mangler og nu herudover de negative virkninger af reduktionen i sikringsstyrken. Utilfredsheden havde ført til avisartikler, hvor officerer under synonym angreb hærledelsen. De mente simpelt ikke, at Overkommandoen, det vil sige Gørtz og Berthelsen, effektivt havde sikret, at hærens helt nødvendige behov blev hørt og dækket af regeringen. Officererne mente, at de to generaler var katastrofalt politisk ineffektive og derfor måtte gå.

¹⁷ Nationaltidende, den 20-09-1915.

¹⁸ P. Munch: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København. 1961, s.82-83.

Tage Kaarsted (red.): C. Th. Zahles Dagbøger 1914-1917, Aarhus 1974, s. 75

Det var også, hvad general Tuxen i pænere form skrev i sit brev til Gørtz den 25. september. At Tuxen vidste, hvad der foregik, var naturligt. Et par af hans tidligere stabsofficerer, dels hans tidligere stedfortræder, nu Generalinspektør for Rytteriet, generalmajor Holten Frederik Castenschiold, dels kaptajn J. O. Jensen, havde nøgleroller i konspirationen for at få udskiftet Gørtz, Berthelsen og Krigsministeriets direktør, Ulrich, som de betragtede som for bløde og villige til at underlægge sig Munchs vilje. Castenschiold blev støttet af generalmajorerne Møller, Generalinspektøren for Fodfolket, og Lembcke, Kommandanten i København. Berthelsen var klar over ryttergeneralens opfattelse og aktiviteter. Den 12. oktober gennemførtes et møde mellem grev Holstein-Holsteinborg og Munch, hvor greven understregede den udbredte mistillid til ikke mindst Gørtz og Ulrich. Munch havde svaret, at der ikke fandtes anvendelige afløsere.¹⁹

Ryttergeneralen Castenschiold og kaptajn J. O. Jensen, søn af den gamle offentligt Gørtz-kritiske militærhistoriker, oberst N. P. Jensen var to af aktivisterne i den kampagne, der gjorde det indenrigspolitisk hensigtsmæssigt for Munch at berolige hæren ved at give den Tunestillingen.
Rigsarkivet.

¹⁹ Rigsarkivet. Privatarkiv 5510. Wilhelm Gørtz: 1914-17 Militærkorrespondance med Generalløjtnant A. P. Tuxen Brev af 25-09-1915.

Rigsarkivet. Privatarkiv 6814 Generalmajor Holten Frederik Castenschiold. Dagbog 1912-17. Notat 10-10-1915.

Rigsarkivet. Privatarkiv 5132. Berthel Palle Berthelsens (1857-1920):

- *"Mit Forhold til Personalet"*
- *"Mit Forhold under Sikringsperioden (Verdenskrigen fra 25/7 14 til Vaabenstilstanden)"*. Beretningen er sandsynligvis skrevet sent 1919 eller i januar 1920. Som det kan ses er beretningen skrevet på grundlag af dagbogsoptegnelser, der er sket samtidigt med begivenhederne.

Det er muligt, at Munch tænkte på Tunestillingen, da han i sine daglige notater konstaterede, at: "Overkommandoen dreves af Stemningerne til stadig at stille udsigtsløse Forslag, der kunde være en Dækning for dem over for misfornøjedes Klager."

Det centrale for Munch måtte imidlertid være, at angrebets mål reelt var den minister, som hærledelsen ikke havde været stærk nok til at styre, og at generalernes fald ville indebære et sammenbrud af enhedsfacaden om forsvarspolitikken, hvilket kunne føre til regeringens afgang. Den 13. oktober meddelte Gørtz, at han anså den som nødvendigt for ham at forsvare sin ære og sine handlinger over for Rigsdagens medlemmer. Dette blev den 15. afvist af ministeren som helt uacceptabelt. Han understregede, at det måtte være ministeren selv, der forsvarede den førte politik over for parlamentarikerne.

Munch forstod, at der ville kunne opstå et for ham og regeringen helt ukontrollabelt forløb, hvis den følelsesmæssigt ramte general blev stillet direkte over for rigsdagsmedlemmerne. Han tvang derfor Gørtz til at acceptere, at han måtte overlade sit forsvar til sin minister.

Forsvaret skete den 22. oktober i et lukket møde med Rigsdagens to finansudvalg. Der blev tale en generel gennemgang af udviklingen af landets forsvar siden sikringsperiodens begyndelse med klar vægt på hærens forhold. Personel-, materiel- og anlægsspørgsmål blev alle klinisk dækket af Munch. Han konstaterede blandt andet under materielspørgsmål, at det ikke var muligt at forny fæstningens svære skyts. Man måtte derfor forbedre det skyts, man havde. Munch var, da han forberedte sit indlæg, åbenbart endnu ikke blevet orienteret om, at Hærens tekniske Korps den 13. oktober havde indberettet om en mulighed for at efterkomme lidt af generalmajor Holms ønsker fra foregående december. Det kunne ske i et samarbejde mellem korpset og en svenske våbenfabrik Bofors. Angående Tunestillingen konstaterede Munch, nok overraskende for alle (med Gørtz som mulig undtagelse), at:

”Regeringen har taget dette Forslag under Overvejelse og er kommen til det Resultat, at den agter at give Bemyndigelsen til Foretagelse af disse Skyttegravsarbejder, hvis der ikke fra nogen af Rigsdagens Partier fremkommer Indsigelser derimod. Men jeg føjer til, at det sker og maa ske under den Forudsætning, at dette Spørgsmaal ikke gøres til Genstand for Pressebehandling eller anden offentlig Behandling, der vilde kunne give en uheldig Karakter udadtil.”

Ønsket om støtte fra Rigsdagens partier må ses som et drilleri rettet mod de radikales yndlingsfjende, J. C. Christensen, da Munch vidste, at han tidligere havde været modstander af stillingen. Han reagerede da også umiddelbart ved at udtrykke sin tvivl om dens værdi. Hæren skulle efter hans mening ikke koncentreret et enkelt sted i landet. Men en uge senere gav også Venstre sin tilslutning til stillingen. Under de efterfølgende forhandlingerne konstaterede

Munch med tilfredshed, at ”Højre gjorde ingen Indvending imod Udtalelser om, at Byen ikke kunde forsvares mod et virkeligt Angreb.”

Scavenius havde som nævnt været skeptisk over for anlægget af stillingen. Imidlertid var han nu særdeles tilfreds over forløbet. 2. november ringede han til Munch for at rose ham for, hvorledes han ”havde lammet Klagerne”. Kongen var derimod utilfreds med, at han ikke havde fået den fremskudte stilling hele vejen rundt om byen. Samme dag havde Krigsministeriet bevilget 680.000 kr. til anlægget af stillingen. Udrustning og våben skulle dækkes selvstændigt.²⁰

9. november fulgte en ligeledes positiv reaktion i spørgsmålet om anskaffelse af nyt tungt skyts til anvendelse i fæstningen og felthæren, det vil sige en reaktion på Holms andet forslag fra december 1914. Munch gav bemyndigelse til samarbejdet med Bofors om færdigudvikling og levering af 16 stk. moderne 15 cm haubitser. I første omgang blev der givet bemyndigelse til at anskaffe dele til fire pjecer.²¹

²⁰ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Indkomne Sager Pk. A 20: Hærens tekniske Korps K.3181 af 13-10-1915 til Overkommandoen.

Kongelige Bibliotek. Ny Kgl Samling 5082, 4° August Tuxens Brevsamling. II. Breve fra fremmede. 4. Fra J.V. Gørtz. Læg 1913-1915. Brev af 27-10-1915.

P. Munch: ”Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig.” København. 1961, s.83-95.

²¹ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951, Pk. A21: Krigsministeriet Fortroligt C.a. 1614 af 09-11-1915 til Overkommandoen.

Starten af byggeriet og vejen mod krisen ved truslen fra Køge Bugt-flanken: November 1915 – september 1916.

Allerede før hærledelsen havde opnået en formel reaktion fra Krigsministeriet på indstillingen om stillingen, for slet ikke at tale om en beslutning, begyndte Overkommandoen de forberedelser til anlægsarbejder, som ikke krævede politisk bemyndigelse. Dette var sandsynligvis et tegn på, at Munch for at formilde den pressede Gørtz på forhånd havde meddelt ham en positiv holdning til stillingen. Overgeneralen var for meget embedsmand til at handle uden bemyndigelse. Forberedelserne skete i forlængelse af årets store efterårsmanøvre, der havde fundet sted i egnen om Næstved. Den 11. oktober blev tre ingeniørkompagnier beordret til at sende hold til "afsætning" af stillingerne, så man hurtigt kunne gå i gang med at grave. Det skete ved anvendelse af kosterkafter, i alt 3.200 af disse.²²

Allerede den 23. oktober, dagen efter mødet i Rigsdagen, havde Generalstabens Operationssektion sit forslag klar til, hvordan de tre fodfolksbataljoner og tre ingeniørkompagnier, der skulle arbejde i stillingen, skulle indkvarteres. To bataljoner af arbejdsstyrken skulle komme fra 3. Division, det vil sige den del af den sjællandske hær, der var skabt i 1909 for at gennemføre et fremskudt kystforsvar af øen. Den sidste bataljon skulle på skift komme fra de to – mindre - 1. og 2. Division. En uge efter bevillingen, 9. november, orienterede Overkommandoen 2. Division om, at arbejdet i stillingen var gået i gang. Samme dag gav Overkommandoen sit direktiv for arbejdet til Ingeniørregimentet, der samtidig blev bedt om at lave et forslag til

²² L. B. Bolt-Jørgensen: Med sabel og kaarde. Nøgterne optegnelser fra et bevæget liv. København 1957, s.45-47

Rigsarkivet. Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.6., læg "Tunestillingens Armeringsplan":

- Ingeniørregimentet Fortroligt Nr. 4226 af 11-10-1915 til Arméingeniørkommandoen.
- Ingeniørregimentet Nr. 4331 af 17-10-1915 til Arméingeniørkommandoen.

stillingens telefonnet. To dage senere havde 3. Division bestemt, hvilke to bataljoner, der skulle afløse hinanden som arbejdsstyrke i divisionens områder.²³ Arbejdet med fodfolksstillingerne gik straks i gang.

Fra i Tunestillingen det sene efterår 1915. De første pigtrådshegn etableret. Rigsarkivet.

²³ Rigsarkivet.

- Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951, Pk. A21.
- Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.6., læg "Tunestillingens Armeringsplan":
 - Arméingeniørkommandoen Fortroligt K. Nr. 2754 af 09-11-1915 til Hr. Oberst A. G. Nyholm, Chef for Ingeniørregimentet
- Generalstabens Operationssektion Indkomne Sager 1915 Pk. 5:
 - 3. Division Fortroligt 23-10-1915 "Tunestillingen" til Overkommandoen
 - 3. Division Fortroligt M. No. 1485 af 11-11-1915 til Overkommandoen
- Generalstabens Operationssektion Kopibog,
 - O-sek Fortroligt O. Nr. 1269 af 01-11-1915 til O-afd
- 2. Division Fortroligt A.B.M. Indkomne Sager No. 196 1911-23.
 - Overkommandoen Fortroligt F. 1538 af 09-11-1915 til 2. Division

Midt i december havde Artillerigeneralens folk efter en rekognoscering i dagene 18.-22. november deres plan klar for artilleribevæbningen af stillingen. Der skulle ganske vist placeres faste batterier til direkte støtte for forsvaret, men artilleriets hovedindsats skulle gennemføres med mobilt skyts. Forsvaret ville dels råde over de i stillingen indsatte divisioners feltartilleri, dels omfatte de mobile tungere pjecer fra Fæstningsartillerireserven, herunder Haubitsgruppen. Gruppen var en nyoprettet enhed bevæbnet med små, gamle 12 cm haubitser.

Planen kom også til at omfatte artilleri til den sydligste del af Roskildefjordstillingen, Veddelevhalvøen, fordi denne efter artillerirekognosceringsholdets leder, kaptajn V. A. Wilkenschildts, opfattelse var væsentlig for Tunestillingens forsvar. Kaptajnen savnede i øvrigt et direktiv fra Overkommandoen for, hvad der skulle anvendes i stillingen og i ”de sig dertil sluttende Anlæg langs Roskildefjord”. Han ønskede blandt andet klargjort, hvad der skulle flyttes fra fæstningen for at blive anvendt fremskudt. Efter hans umiddelbare opfattelse måtte der anvendes omkring 30 pjecer langs fjorden.²⁴

Det må betragtes som sandsynligt, at det var Wilkenschildts rapport, der nu udløste en undersøgelse Roskilde Fjord-stillingen. Kaptajnen fulgte i januar 1916 selv rapporten op med en artilleristisk gennemgang af denne stilling. Den unge ingeniørofficer, premierløjtnant Topsøe, som havde deltaget i Schouboes Tunerekognoscering i august, havde allerede lige før den politiske beslutning 22. oktober undersøgt mulighederne for at sikre Tunestillingens flanke ved en stilling på tværs af Hornsherred i linjen Vellerup – Egholm – Krabbesholm lige syd for Skibby. Ifølge premierløjtnantens forslag fra 23. oktober ville man med en stilling her, der med sine 7 km. kun ville kræve 8-10 bataljoner med artilleri, kunne løse flankesikringsproblemet mere effektivt

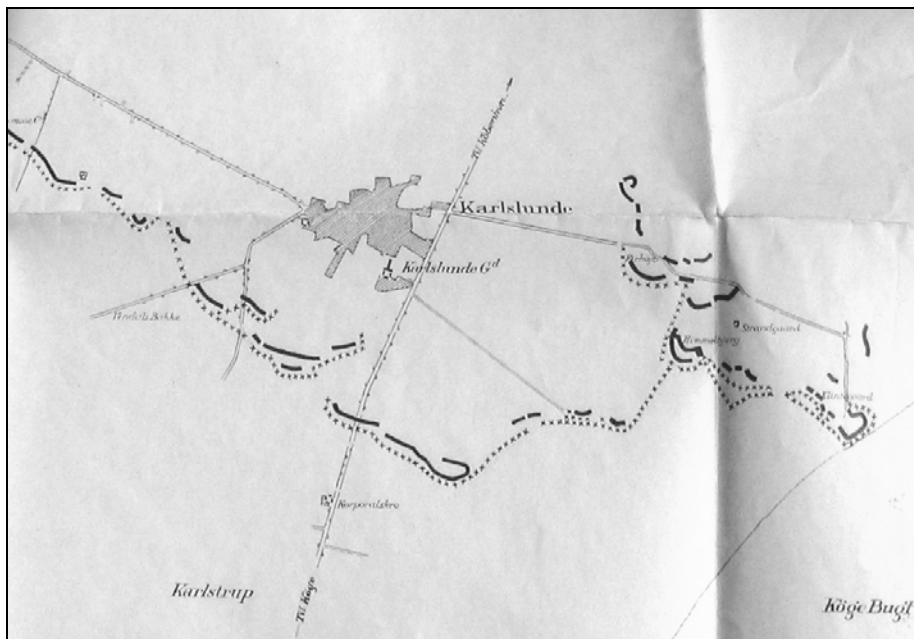
²⁴ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951, Pk. A21 samt Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.6., læg ”Artilleribestykning”: Arméartillerikommandoen Fortroligt A.K.-o Nr. 503 af 13-12-1915 til Overkommandoen.

end langs fjorden. Der var op til 30 km. af kysten, som var landgangseget, hvilket ville kræve en styrke på 30 bataljoner med artilleri.

Den undersøgelse af fjordstillingen, der i december fulgte Wilkenschildts behovsopgørelse, blev igen ledet af Schouboe og støttet af Friis samt Topsøe. De konkluderede, at kun 13-14 km af den samlede fjordkyst var landgangstruet. Bevogtningen ville kun kræve omkring fem bataljoner, 13-17 projektører til overvågning om natten, samt et artilleri på 32-44 lette og 10 tunge pjecer. Det vil sige, at gruppen bedømte behovet for infanteri som mindre og for artilleri som større end de umiddelbare vurderinger.²⁵

²⁵ Rigsarkivet.

- Arméartillerikommandoen 1914/19 Særlige Sager Pk. 9, læg ”Forsvaret af Roskilde Fjord”: Oberstløjtnant O.B. Schouboe, Kaptajn O. Friis og Premierløjtnant F. Topsøe, Fortroligt O. Nr. 1409 af 23-12-1915 (vedlagt Topsøes forslag af 23-10-1915 med forslag til stilling på tværs af Hornsherred).
- Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.6., læg ”Artilleribestykning”: Kaptajn V.A. Wilkenschildt Fortroligt af 01-02-1916 ”Forsvarsforanstaltninger langs Roskilde Fjord” til Arméartillerikommandoen.

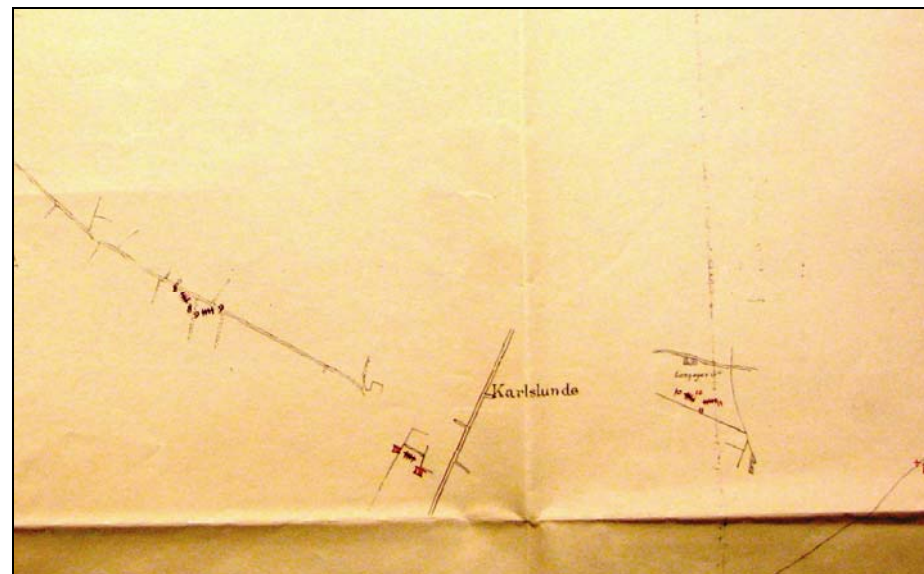

Arbejdet startede hurtigt. Status i afsnittet ved Køge Bugt ved årsskiftet 1915/16. Rigsarkivet.

Arbejdet skred indledningsvis hurtigt frem. 10. januar 1916 konstaterede Schouboe, at "Tunestillingen med Roskildefjord danner nu en fremskudt Forsvarsstilling for Hovedstaden overfor Angreb fra Syd og Vest," og han anbefalede, at man nu gik i gang med at anlægge et tilsvarende fremskudt forsvar nord for fæstningens Nordfront, som kunne støtte sig på sørækken over Furesø fra Agershvile ved Skodsborg til Roskilde Fjord syd for Frederikssund, det vil sige en løsning, der kombinerede Tunestillingen med en justeret udgave af den nordlige del af Lützens fremskudte linje.

11. januar var Overkommandoen klar med det direktiv, som Wilkenschildt havde efterlyst måneden før. Hensigten med Tunestillingen og anlæggene langs Roskilde Fjord var så længe som muligt at hindre en fjende fra syd kom

frem til et terræn, hvorfra hovedstaden kunne bombarderes. "Der skal derfor i Tunestillingen eventuelt føres en alvorlig Kamp, der vil kunne faa en afgørende Kamps Karakter."

Kaptajn Wilkenschildts forslag fra december 1915 til placering af fast artilleri i Karlslundeafsnittet. Rigsarkivet.

Stillingen skulle ved artilleri gøres så stærk som muligt, idet man dog skulle erindre, at en fjendtlig landsætning i Nordsjælland kunne gøre Tunestillingen værdiløs, og i det tilfælde skulle skyts fra stillingen føres tilbage til fæstningen. Hæren måtte også lade så meget skyts blive tilbage i fæstningen, at den kunne forsvares, selv om det ikke lykkedes at få Tunestillingens artilleri med tilbage. Man kan sige, at Overkommandoen satte sig solidt mellem to stole, så hverken Tunestillingen eller Fæstningen fik en rimelig god artilleribevæbning.

Overkommandoen vurderede, at der skulle anvendes 100 projektører til støtte for overvågningen af stillingen om natten.²⁶

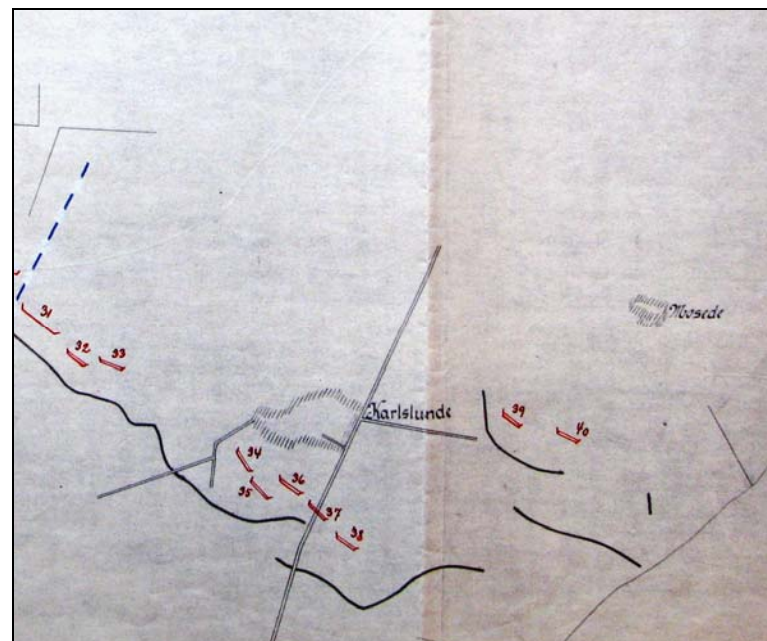
På grundlag af direktivet udarbejdede Arméartillerikommandoen i februar 1916 (det vil sige efter Wilkenschildts rekognoscering af Roskildefjordstillingen) et forslag til, hvordan artilleriet til Tune- og Roskilde Fjordstillingerne skulle hentes fra de københavnske fæstningsværker og i Tøjhusets depoter, og hvordan de skulle fordeles i stillingernes artilleri- "afsnit". Det totale behov i selve de to fremskudte stillinger blev vurderet til 104 pjecer og 29 nye projektører. Oberstløjtnant Schouboe, der derefter behandlede forslaget i Generalstabens, var i det store og hele enig med artillerikommandoen, men gik dog mod et par af de anbefalede reduktioner. Han konstaterede, at kampen i Tunestillingen i meget høj grad skulle føres med hærens mobile artilleri, der i givet fald ville have op til 124 pjecer til rådighed, de fleste – 76 – fra de tre divisioners feltbatterier. I slutningen af marts besluttede Overkommandoen, at der blev udsparet 95 pjecer fra fæstningen og Tøjhuset til de to fremskudte stillingers faste batterier.²⁷ Ligeledes i marts 1916 var Arméingeniørkommandoen klar med sit forslag til placeringen af de 40 kompagnioholdsrum, der skulle bygges i Tunestillingens første linje (antallet betyder, at der her skulle findes en

²⁶ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektions Kopibog: Overkommandoen Fortroligt F. 23 af 11-01-1916 til Arméartillerikommandoen.

²⁷ Rigsarkivet.

- Generalstabens Operationssektion O. Indkomne Sager 1915 og 1916 (Pk. Nr. 5 og 6).
- 2. Division Fortroligt A.B.M. Indkomne Sager No. 196 1911-23.
 - Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager Pk. 9, læg "Forsvaret af Roskilde Fjord". Arméartillerikommandoen Fortroligt A.K.-o Nr. 71 af 19-02-1916 til Overkommandoen.
 - OL O. B. Schouboe Fortroligt af 02-1916 til Operationssektionen.
 - Overkommandoen Fortroligt F. (koncept uden nummer) af 03-1916.
 - Overkommandoen Fortroligt F. 331, 339 af 22-03-1916 til Arméingeniørkommandoen hhv 2. Division.

bemanding i alene første linje på værdien af ti fodfolksbataljoner).²⁸ I begyndelsen af april havde Ingeniørregimentet opgjort den samlede indkvarteringskapacitet i området omkring Tunestillingen til ca. 30.000 mand og godt 10.000 heste.²⁹

Planen fra marts 1916 placeringen af de ti kompagnioholdsrum i Karlslundeafsnittet. Rigsarkivet.

²⁸ Rigsarkivet. Arméartillerikommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.7., læg Indkomne Skrivelser. 1915-1917: Ingeniørregimentet Fortroligt T. Nr. 146 af 07-03-1916 til Arméingeniørkommandoen.

²⁹ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkommende Sager 1916, Pk. 6: Ingeniørregimentet T. Nr. 167 af 07-04-1916 til Overkommandoen.

Hæren forberedte også på anden vis den type kamp, der i givet fald skulle gennemføres om Tunestillingens skyttegrave. Den havde fulgt udviklingen på krigens Vestfront tæt og erkendt, at infanterikampe her i meget høj grad blev afgjort med håndgranater, et våben, som Danmark hidtil kun havde til rådighed i artilleriet og ingeniørtropperne. Der skulle nu ske en tredobling ved anskaffelse af 100.000 i England.³⁰

Midt i april var Arméingeniørkommandoen klar med sin beregning af omkostningerne ved Roskilde Fjordstillingen. Man mente fortsat, at det ville være en bedre løsning at anlægge den stilling, premierløjtnant Topsøe havde rekognosceret i Hornsherred i oktober 1915. Stillingen ved fjorden kunne: "højst ... sikre Besætningen i Tunestillingen en ordnet Rømning af Stillingen og deraf følgende Handlefrihed." En således begrænset stilling med fem bataljoner forstærket af ti batteristillinger ville koste 1.1 million kroner. Herudover kom udgifterne til et telefonnet.³¹

Gørtz rejste ikke straks sagen om midler til etablering af Roskilde Fjordstillingen, som man ikke engang havde antydning af behovet for ved den oprindelige indstilling i september 1915. Krigsministeriet havde reageret særdeles kritisk, da hærledelsen nu havde anmodet om midler til at etablere stillingens telefonnet, et beløb, der heller ikke havde været nævnt i den oprindelige indstilling. Efterfølgende havde generalerne så indstillet på grundlag af Ingeniørregimentets forslag. Manglen havde været "en beklagelig Forglemmelse". I slutningen af maj havde hæren fået den del af den ønskede

³⁰ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Indkomne Sager Pk. A 22:

- Hærens tekniske Korps Fortroligt K. 177 af 13-01-1916 til Overkommandoen.
- Generalinspektøren for Fodfolket Fortroligt C. Nr. 3 af 22-01-1916 til Overkommandoen.

³¹ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Pk. A 23:

Arméingeniørkommandoen Fortroligt
I.K. Nr. 583 af 11-04-1916 til Overkommandoen.

bevilling, der var knyttet til anskaffelsen af telefon- og centralmateriel. Penge til kablerne måtte udspares fra midlerne til vedligeholdelse af stillingen.³²

Medens truslen mod Tunestillingens højre flanke ved Roskilde Fjord først ville opstå efter en tysk landsætning og fremrykning mod København, var hærledelsen i løbet af foråret 1916 blevet akut nervøs for den trussel, der nu tegnede sig mod stillingens venstre flanke ved Køge Bugt-kysten. Forsvarsministeren noterede i sin dagbog tidligt i juni 1916, at der på dette tidspunkt var en stærk nervøsitet, fordi de tyske minespæringer i Sundet gik så tæt ind mod København. Generalerne "trøstede delvis ved at flytte en Bataillon til Amager og en til Køgeegnen."³³ Hærledelsen vidste nok, at den tyske minering og efterfølgende flådeopbygning i den nordlige del af Køge Bugt fra september 1915 til maj 1916 ikke havde med Danmark at gøre. Begrundelsen var, at de to britiske undervandsbåde, som var trængt ind gennem Sundet i efteråret 1914, og de tre andre, som sluppet ind i eftersommeren 1915, ramte den tyske flåde og handelstrafik i Østersøen så hårdt, at den gjorde en kraftanstrengelse for at hindre yderligere indtrængen fra sommeren 1916. I løbet af vinterhalvåret 1915-1916 lagde tyskerne stadig tættere mine- og antiundervandsbåds-netspæringer i de danske stræder og forstærkede afpatruljeringen af stræderne og Kattegat. Men uanset motivet bag flådeopbygningen hindrede intet, at den i givet fald kunne anvendes mod Danmark. Netspæringerne blev transporteret på store transportpramme, som de danske observatører på kysten var nervøse for indeholdt tropper. Fra forsommeren 1916 havde den tyske flåde også fast placeret et moderskib for vandfly samt et ældre slagskib ved spæringerne syd for Amager. Slagskibet var stations- og kommandoskib for Sundspæringsstyrken, men den danske hær, der ikke kendte begrundelsen for dette skibs tilstedeværelse, måtte opfatte dets fire 28 cm kanoner som en permanent bombardementstrussel

³² Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion 1878-1951 Pk. A 23: Krigsministeriet Fortroligt D. 815 af 23-05-1916 til Overkommandoen.

³³ P. Munch: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København. 1961, s.137.

mod hovedstaden og en tysk mulighed for at kunne ramme Tunestillingen hårdt ved skydning med de tunge kanoner på langs af stillingen. Vandflyene fra moderskibet begyndte samtidig på trods af forbud at overflyve værkerne fra Københavns Befæstning. En fra tysk side sandsynligvis utilsigtet virkning af deres flådetilstedeværelse var, at den danske flådes væsentligste bidrag til det samlede forsvar af København mod tyskerne blev blokeret. De nye danske undervandsbåde havde haft til opgave at angribe en tysk landgangsflåde i Køge Bugt. Nu kunne de ikke længere komme forbi de tyske spærringer. Flådens andet bidrag var minerne i den såkaldte "B-spærring" i Køge Bugt, som var blevet udlagt i begyndelsen af krigen. Spærringen skulle dels forebygge, at den tyske flåde herfra bombarderede København med svære kanoner, dels vanskeliggøre en tysk landsætning på bugtens kyst. Nu kunne den danske flåde ikke længere sikre minefeltet mod rydning.³⁴ Den danske flåde havde allerede i januar gjort klart, at man ikke kunne placere et af sine større skibe til dækning af minefeltet.³⁵ I slutningen af marts overvejede man mulighederne for at kunne løse opgaven ved hærens eget svære kyst. Otte af de svære 29 cm haubitser på Charlottenlundfort kunne eventuelt flyttes, så fire blev placeret ved det nye Kongelundbatteri på Amagers sydspids og de fire andre i et nyt batteri ved Hundige.³⁶

Den krisefornemmelse i hærledelsen, som forsvarsministeren hentydede til i det nævnte dagbogsnotat fra tidligt i juni, blev direkte udløst af chefen for 1. Division den 3. juni 1916. Generalmajor A. L. Hansen havde fået ansvaret for ved hjælp af de styrker fra forskellige divisioner, som arbejdede i Tunestillingen, at sikre stillingens flanke mod landsætninger. Han understregede, at Køge Havn lå åben, og bad om, at den blev spærret og

³⁴ Michael H. Clemmesen: Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940. Odense 2010.

³⁵ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningsektion 1878-1951 Indkomne Sager Pk. A 22: Arméartillerikommandoen FTR A.K.-o Nr. 23 af 14-01-1916 til Overkommandoen.

³⁶ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1916, Pk. 6: Generalstabens Fæstningssektions Fortrolige notat 25-03-1916.

forsvaret. Kystudkigstationerne på Stevns og Møn skulle rapportere direkte til ham, så han fik et passende varsel. Han ville gerne have et par undervandsbåde placeret ud for Køge. I første omgang støttede Overkommandoen Hansen, så han bedre kunne løse den stillede opgave, men hærledelsen efterkom ikke alle hans ønsker om foranstaltninger, der kunne øge de forskellige styrkers beredskab. Generalen blev utilfreds og gentog og forstærkede den 10. juni sine krav, angiveligt også for at motivere sine styrker, der var trætte af de to foregående års begivenhedsløse og vagtdominerede tjeneste. Det lykkedes Gørtz at få flåden til at hjælpe Hansen, men kun ved hver nat at sende et gammelt patruljefartøj ned til farvandet ud for Køge for at opnå en varsling af et tysk landgangsforsøg. Denne maritime vagttjeneste var på plads midt i juni.

Generalmajor P. W. Ibsen, der som chef for 2. Division i sommeren organiserede Tunestillingens flankeforsvar ved Køge Bugt. Rigsarkivet.

Midt i juni overtog chefen for 2. Division, generalmajor P. W. Ibsen, fra general Hansen opgaven med at organisere styrkerne i området til forsvar. Ibsen var kendt som hærens bedste taktiske chef. Den 19. juni 1916 blev der etableret en enhedskommando over alle styrker ved Mosede-kysten, således at en fodfolksbataljonschef både fik kommandoen over alt infanteri, uanset bataljonstilknytning, og Mosede batteri. Samtidig fik hans regimentschef både kommandoen over styrken ved Mosede og over den forstærkede bataljon, der fik ansvaret for at forsvare selve Køge.

Den 23. juni var Ibsen klar med sin plan for løsningen af sin opgave. Han følte det som sin pligt at meddele, at hans styrker ikke var tilstrækkelige til at løse den. Han kunne ikke regne med at erkende en landsætning før, den var 25 sømil fra kysten, og landgangsstyrken ville kunne få betydelige styrker i land, før han havde mulighed for at samle sine enheder. På trods af de begrænsede udsigter til succes ville han ved en landgang på kysten direkte i stillingens flanke (det vil sige mellem denne og St. Vejleå) kaste alle de rådige styrker ind mod denne. Han vurderede ikke en landsætning ved Køge som så farlig, fordi byen lå foran Tunestillingen, som han så kunne trække sig tilbage til. Dagen efter, den 24. juni 1916, blev Mosede Batteri meldt klart.

Den 12. juli 1916 var Overkommandoen klar med sit direktiv for flankeforsvaret ved bugten:

”... i Tilfælde af, at fjendtlig Landgang mellem Køge og Tunestillingen lykkes, skal (den ansvarlige divisionschef) sammendrage den Dem ved et fjendtligt Angreb paa Kysten underlagte Styrke til Tunestillingen, og indtil nærmere Ordre overtage Kommandoen i Stillingen, der derefter skal fastholdes ...”.³⁷

³⁷ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1916, Pk. 6, Generalstabens Fæstningssektion. Indkomne Sager 1978-1951 Pk. A. 23, 2 Division Fortroligt A.B.M. Indkomne Sager No.196 1911-23 samt Flaadens Overkommando. Indkomne Sager. ”Direktiver og Ordre for den udrustede Flåde”:

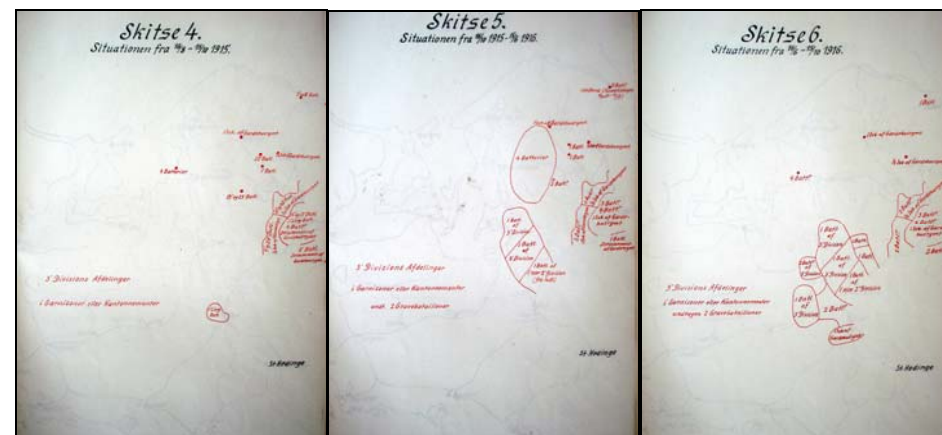
Opgaveformuleringen betød, at generalmajoren ikke skulle sætte sin styrkes kampkraft over styr i et forsøg på at imødegå en landsætning. Den væsentlige del af opgave var forsvaret af Tunestillingen, det vil sige umiddelbart den ved en landsætning direkte truede østlige del.

-
- Chefen for 1. Division Fortroligt B. No. 116 af 03-06-1916 til Overkommandoen.
 - Chefen for 1. Division Fortroligt B. No. 117 af 03-06-1916 til Overkommandoen.
 - Chefen for 1. Division Fortroligt B. No. 118 af 03-06-1916 til Overkommandoen.
 - Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 371 af 09-06-1916 til 2. Division.
 - Chefen for 1. Division Fortroligt B. No. 126 af 10-06-1916 til Overkommandoen.
 - Flådens Overkommando Fortroligt O. No. 527-528 af 16-06-1916 til Hærens Overkommando og Chefen for Den flydende Defension paa Københavns Red.
 - Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 390 af 17-06-1916 til 2. Division.
 - Chefen for 4. Bataljon Fortroligt uden nr. af 19-06-1916 til underlagte enheder.
 - Chefen for 4. Bataljon Fortroligt uden nr. af 19-06-1916 til Chefen for Mosedebatteri.
 - 3. Division Fortroligt M No. 804 af 19-06-1916 til 2. Division.
 - 4. Regiment Fortroligt M. Nr. 99 af 222-06-1916 til 2. Division.
 - Chefen for 2. Division Fortroligt B. No. 129 af 23-06-1916 til Overgeneralen.
 - 2. Division Fortroligt B. Nr. 128 af 23-06-1916 til Overkommandoen.
 - Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 443 af 12-07-1916 til Chefen for 2. Division.
 - Frontartillerikommandoen paa Søfronten T. Nr. 2113 af 24-06-1916 til Arméartillerikommandoen.
 - Hærens tekniske Korps K. 2279 af 24-06-1916 til Overkommandoen.

Den artilleristiske del af kystforsvaret lige bag Tunestillingens østflanke i august 1916.
Rigsarkivet.

Medens den akutte følelse af krise nu forsvandt lokalt, blev den af andre grunde øget i Hærledelsen. Midt i juni modtog København fra gesandtskabet i London, hvad man dér opfattede som pålidelige oplysninger om, at de allierede var ved at tage beslutning om, at den britiske flåde skulle gennemføre en operation ind gennem Stræderne. Danskerne kunne ikke vide, at oplysningen kun var givet af den britiske militære sikkerhedstjeneste til en dansk kontakt fra gesandtskabet for at få ham til at afsløre, at han var tysk spion. Den danske hærledelse var sikker på, at et sådant britisk forsøg ville udløse både en tysk besættelse af Jylland og et angreb på Sjælland og København. Man var ikke klar over, at den tyske hær netop da var så presset, at den ikke kunne afse styrker mod Danmark.

Styrkefordelingen på Sjælland før starten af Tunestillingen samt under arbejdet før og efter landgangstruslen i Køge Bugt manifesterer sig. I Skitse 5 er styrken placeret med henblik på fodfolkets arbejde, i Skitse 6 er arbejdsstyrken forstærket med feltartilleri, så den hurtigt kan indsættes i kamp, og Køge Havn er sikret.
Rigsarkivet.

Operationerne mod Sjælland ville efter hærledelsens opfattelse ske fra Køge Bugt. I slutningen af september 1916 var Generalstabschefen, generalmajor Palle Berthelsen, blevet så nervøs for udviklingen, at han tog den for en embedsmand drastiske beslutning at bede om fremmed hjælp uden om regeringen. Han afleverede et brev til den britiske gesandt, hvor han bad om, at man ville give assistance ved dels at sikre Danmark adgang til svært kystskyts til Sydamerica, dels være klar til at hjælpe Danmark med tropper. Hvis Fyn som lige planlagt blev rømmet, ville den Sjællandske felthær omfatte 48.000 mand. Hvis også Jylland blev helt rømmet, kunne denne styrke øges til 66.000 mand. Tunestillingen krævede med sine tre skyttegravslinjer (som aldrig nåede at blive gravet) 100.000 mand, hvis den skulle besættes effektivt. Der manglede altså efter Berthelsens opfattelse som minimum 34.000 mand. Danmark havde ganske vist 139.000 uddannede værnepligtige og 200.000 mænd i værnepligtsalderen, men der fandtes kun 100.000 geværer i landet, og hæren manglede alle typer ammunition, herunder brisantgranater, samt

maskingeværer og mobilt tungt artilleri. Berthelsen understregede, at henvendelsen forudsatte, at briterne rent faktisk havde til hensigt at inddrage Danmark i krigen. Hvis dette ikke var tilfældet, var der intet behov for assistance.³⁸

Henvendelsen viser, hvilken helt afgørende rolle Tunestillingen allerede midt i 1916 havde fået i hærledelsen planlægning af landets forsvar.

³⁸ Michael H. Clemmesen: Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940. Odense 2010.

Kulminationen: Efteråret 1916.

Belastningen fra Tunestillingen på befolkningen i området var betydelig. Dræningen blev stedvis ødelagt, så der ville blive problemer, efter at stillingerne blev sløjfet. Der var jævnlige øvelser, der også generede folk, der ikke havde stillingerne på deres jord. Den væsentligste påvirkning kom dog fra de tre-fire tusinde soldater, der gravede stillingerne, samt de fæstningsartillerister, der bemandede de faste batterier. Denne store, stadig skiftende, gruppe mennesker var indkvarteret hos lokalbefolkningen for en økonomisk kompensation, der skulle dække udgifterne, herunder ikke mindst til maden til soldaterne. Soldaterne selv var tilfredse med den halvfrie tilværelse, der fulgte af indkvarteringsordningen. Den var tiltrækkende i sammenligning med det gennemregulerede liv, der prægede livet i en kaserne eller lejr. Men for enhedernes chefer var det tidsrøvende at skulle samle soldaterne før dagens arbejde og sprede dem efter dette, og det var næsten umuligt at opretholde en formel disciplin.

I slutningen af juni 1916 indstillede Arméingeniørkommandoen til Overkommandoen, at der blev bygget en træbaraklejr til hver af de arbejdende bataljoner. Hver lejr skulle have plads til 1.100 mand. I løbet af juli blev det klart, at kvarterværterne som forudsætning for en fortsættelse af det hidtidige system krævede en 50 procent forøgelse af godtgørelsen for bespisning af soldaterne. Den formelle accept af lejrprojektet fulgte 18. august. Der skulle muligvis bygges fire mindre lejre: to tæt ved kysten (må være for også at dække Køge-bataljonens behov) samt to bag midten af stillingen.

De to dårlige lejre, der blev bygget i begyndelsen af 1917. Divisionshovedkvarteret, der skulle føre den sammensatte styrke ved Køge Bugt, lå på Benzonsdal. Rigsarkivet.

I løbet af efteråret blev der indhentet tilbud på byggeriet, men på grund af dyrtiden og det forhold, at tilbudsgiverne godt vidste, at hæren var tvunget til hurtigt at bygge lejrene, var alle tilbud 1/3 over det budgetterede niveau. Budgetoverskridelsen kom til at betyde, at hæren måtte nøjes med to større lejre på trods af, at det var uhensigtsmæssigt ikke at have en lejr til hver bataljon. Lejrene endte med at blive særdeles dårligt byggede, fugtige og usunde, hvilket øgede presset på soldaterne. Årsagen var det pressede budget, det forhold, at der ikke måtte ske opfyldning med slagger eller skærver på

grund af, at områderne senere igen skulle anvendes til landbrug, og den omstændighed, at træbaraklejrene blev forsøgt bygget om vinteren.³⁹

Hidtil havde hærledelsen som nævnt ikke taget skridt til at få etableret Roskilde Fjord-stillingen. Men i begyndelsen af august 1916 orienterede den Generalinspektøren for Rytteriet, generalmajor Castenschiold, om, at det var ham, der ville få opgaven, når hæren gik i gang med arbejdet. Årsagen til, at man ikke tidligere havde rejst sagen, kunne være, at hæren ikke havde de fem bataljoner, der efter beregningen kunne give linjen en minimumsbemanning, men det har som nævnt sandsynligvis også haft betydning, at hærledelsen forventede et afslag fra Munch.

Nu løste hæren bemandingsproblemet ved at anvende de to rytterregimenter suppleret med frivillige korps. Én årsag til, at generalerne nu sandsynligvis var mere optimistiske med hensyn til mulighederne for at få en positiv beslutning fra Munchs side, kunne være godkendelsen af lejrene, hvor den formelle accept som nævnt var kommet midt i august. Det er dog også muligt, at hærledelsen satsede på et regeringsskifte på grund af den stadig

³⁹ Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hæren og Flaadens Fremtidige Ordning. Dokumentfortegnelse og særlige bilag. København 1922.

Tage Kaarsted (red.): Ministermødeprotokol 1916-1918. Kirkeminister Th. Povlsens referater. Århus 1973, notat 13-10-1916.

Rigsarkivet. Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager Pk 4 og Pk. 8, læg ”Tunestillingen III. Ordningen af Indkvarteringen” samt Krigsministeriets 4. Kontor 1868-1950 Indk. Sager 1900 Skrivelser vedrørende. Det Røde Kors m.m. A 10:

- Arméingeniørkommandoen I.K. Nr. 1340 af 25-06-1916 til Overkommandoen.
- Materielintendanturen Nr. 2074 af 27-07-1916 til Krigsministeriet.
- Overkommandoen A. 21059 af 25-08-1916 til Arméingeniørkommandoen.
- Ingeniørregimentet Fortroligt T. Nr. 598 af 09-10-1916 til Arméingeniørkommandoen.
- Ingeniørkaptajn A.J.T. Carlsen, Tunestillingens Barakkelejr T.B. Nr. 58 af 15-01-1917 til Ingeniørregimentet
- Krigsministeriet D. 80 af 20-01-1917 til Overkommandoen.

forværrede politiske krise fremkaldt af afsløringen af hemmelige forhandlinger af salg af De vestindiske Øer.

Imidlertid blokerede Castenschiold nu selv for hurtige fremskridt i sagen. Ryttergeneralen anklagede i ”Nationaltidende” regeringen for at være løgnagtig og Munch for muligvis at have løjet under den fremlæggelse af hærens situation den 22. oktober 1915, hvor han havde tilbudt Tunestillingen. Tre dage senere bestemte kongen, at ryttergeneralens uacceptable optræden skulle bedømmes ved en militær domstol. Castenschiold selv regnede med, at han ville blive afskediget for sin forseelse, men den 23. september blev det bestemt, at han kun blev idømt to ugers ”kvartéarrest” for sin optræden.⁴⁰ Det er uklart, om det havde betydning, at retsformanden var en af medkritikerne af hærledelsen i eftersommeren 1915, Københavns Kommandant, generalmajor Lembcke.

Uanset hvilke motiver, hærledelsen havde til at vente med at indstille om bevilling af midler til etablering af flankestillingen ved Roskilde Fjord til dette efterår, viste timingen sig at være korrekt. Den 13. september accepterede Krigsministeriet i princippet indkøb af materialer til stillingen.⁴¹ Beløbet svarede i størrelsesorden nogenlunde til de forventede omkostninger til én bataljonslejr. Den 27. september meddelte Krigsministeriet, at det ikke ankede Castenschiolds dom, og samme dag fik han formelt overdraget ”Bevogtningen af Roskilde Fjord under et Forsvar af Tune Stillingen”. Ved henvendelse i Generalstaben blev det klart for ryttergeneralen, at der ikke var sket noget i sagen siden Schouboes rekognoscering i december året før.⁴² Tre dage senere blev den radikale regering som et resultat af eftersommerens regeringskrise udvidet med kontrolministre fra Socialdemokratiet, Venstre og

⁴⁰ Rigsarkivet. Privatarkiv Nr. 6814 GM Holten Frederik Castenschiold. Dagbog 1912-17, notater af 03-08-, 05-08-, 09-08-, 12-08-, 14-08-, 11-09- og 23-09-1916.

⁴¹ Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hæren og Flaadens Fremtidige Ordning. Dokumentfortegnelse og særlige bilag. København 1922.

⁴² Privatarkiv Nr. 6814 GM Holten Frederik Castenschiold. Dagbog 1912-17, notat af 27-09-1916.

De Konservative. I begyndelsen af oktober blev det bestemt, at de frivillige korps skulle gennemføre en øvelse i Roskilde Fjord-stillingen ved månedens slutning. Øvelsen indgik i den gennemgang og rekognoscering, som den energiske ryttergeneral gennemførte fra midten af oktober til midten af november. Hans skitseplan for løsningen af sin opgave, som han så som "... med Hovedmassen af Gardehusaregimentet og 4. Dragonregiment samt de frivillige Korps at sikre Arméens højre Flanke. ... (Opgaven) maa søges løst dels ved en opklaring frem gennem Horns Herred, dels ved en Bevogtning af Roskilde Fjord" var klar 1. november. Han opgjorde sin samlede styrke til ca. 2.900 mand med 154 rekylgeværer, hvoraf ca. 40 procent af mandskabet og 24 rekylgeværer kom fra Gardehusarregimentet og 4. Dragonregiment, og resten fra de frivillige korps.

12. november noterede Castenschiold i sin dagbog: "Ganske interessant, men Bevogtningsopgaven haabløs." Over for Generalstabschefen gjorde han klart, at muligheden for at løse opgaven med de tildelte styrker var "ganske illusorisk". Han måtte have tildelt fodfolksenheder og myndighed til at forhandle direkte med de myndigheder, der skulle lave arbejdet i stillingen. En måned senere havde ryttergeneralen erkendt, at han ikke kunne få fodfolk og bad i stedet om, at hans styrke fik yderligere 80 rekylgeværer, som man derefter skulle skaffe værnepligtige soldater eller frivillige til at betjene. Senere på måneden rykkede han stadig for fodfolket og anmodede om penge til at anlægge de cykelstier, der skulle anvendes til bevægelser af de frivillige korps mellem stillingens forskellige dele. Midt i december blev det klart, at de 80 rekylgeværer ville blive doneret af en privat sponsor, og Castenschiold tog et møde med Generalstabschefen om sine øvrige behov. Efter mødet noterede Ryttergeneralen i sin dagbog: "Samtale med Gen. Berthelsen ang. Forhold ved Roskilde Fjord. Selvfølgelig Ord, Ord, Ord, men intet reelt."⁴³ I slutningen af

⁴³ Rigsarkivet. Københavns Amts Skyttekorps 1909-1938. A. Indgående Skriv. 1909-1928, 1: Centralkomiteen for frivillige Korps No. 494 af 04-10-1916 til Kjøbenhavn Amts Skyttekorps.
Rigsarkivet.

oktober havde Arméartillerikommandoen udregnet det samlede behov for personel ved de faste artillerienheder i Tunestillingen og flankestillingen ved fjorden. I Tunestillingen var det samlede antal 64 officerer, 207 underofficerer og 3.189 menige, i flankestillingen var der tale om 27 officerer, 43 underofficerer og 822 menige. Det vil sige at den faste bemanning i stillingerne ville være lige under 4.500 fæstningsartillerister.⁴⁴ Hertil kom, når stillingen blev besat, infanterister, feltartillerister, ryttere og ingeniører fra divisionerne.

Hertil kom tropperne fra divisionernes forskellige våben. For at sikre en minimumsbemanning af infanteri i stillingen, besluttede hærledelsen nu at organisere den sjællandske hærs tolv reservefodfolksbataljoner i fire regimenter i stedet for hærlovens tre regimenter. Af disse opstillede hæren nu "4. og 5. Division" med hver seks bataljoner, der efter mobilisering skulle sikre Tunestillingen.⁴⁵ Hermed kan man sige, at Hæren stadig mere entydigt satsede på denne i stedet for den permanente landbefæstnings værker.

-
- Privatarkiv Nr. 6814 GM Holten Frederik Castenschiold. Dagbog 1912-17, notater af 18-10-, 19-10-, 20-10-, 28-10-, 01-11-, 12-11-, 16-11-, 17-11-, 14-12- og 15-12-1916.
 - Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1916, Pk.6:
 - Generalinspektøren for Rytteriet (Castenschiold) Fortroligt Nr. 802 af 01-11-1916 til Overkommandoen.
 - Generalinspektøren for Rytteriet (Castenschiold) Fortroligt Nr. 920 af 01-12-1916 til Overkommandoen.
 - Arméingeniørkommandoen Fortroligt I.K. Nr. 2886 af 07-12-1916 til Overkommandoen.

⁴⁴ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion Indkomne Sager 1878-1951 Pk. A 25: Arméartillerikommandoen A.K. a. Nr. 169 af 24-10-1916 til Overkommandoen.

⁴⁵ Rigsarkivet.

- 1. Division Fortroligt B. 1910-19 Indkomne Sager Nr. 223 af: Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 701 af 27-10-1916 til 1. Division.

Medens generalerne stadig arbejder med at opnå forsvarsforbedringer, var mulighederne for at udbygge fæstningsværker på dette tidspunkt blevet "frosset" af Munch under hensyn til de ydre forhold, sandsynligvis på grund af at efterretningstjenesten midt i september meldte om bygning af tyske befæstningsværker i Nordslesvig rettet mod Danmark, og fordi udenrigsministeren i samme periode fra den tyske gesandt fik viden om den krigsplanlægning mod Danmark, som indledtes i eftersommeren i den tyske flådes Admiralstab.⁴⁶ 6. oktober meddelte Munch hæren, at Krigsministeriet "... ikke ser sig i Stand til at give Samtykke til nye anlæg eller Udvidelser af de tidligere Anlæg under de nuværende Forhold."⁴⁷

Artillerichefen i Tunestillingen, oberst H. P. Parkov, der reelt fungerede som stillingens faste kommandant.
Rigsarkivet.

Selvom de politiske muligheder for at udbygge Tunestillingen nu var ved at være udtømte på grund af en kombination af indenrigs- og udenrigspolitiske faktorer, var hærens myndigheder først nu så langt fremme med anlægsarbejderne, at man kunne begynde at udvikle metoderne for hærens enheders anvendelse af stillingen. I oktober havde man holdt samvirkeøvelser mellem det faste artilleri, feltartilleri, fly og infanteri i stillingens østlige og centrale afsnit. 22. november sendte chefen for "Tunestillingens Artillerikommando" (det vil sige stillingens faste chef), oberst Parkov, sine observationer og anbefalinger. Der skulle sikres et klart kommandoforhold mellem det faste artilleri i stillingen og det feltartilleri fra en division, der var indsat i samme afsnit. Den divisionschef, der blev chef for afsnittet, skulle ved skriftlige instrukser sikre sig, at der ikke blev problemer, når officerer med

• Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.7., læg "Indkomne Skrivelser 1915-1917": Overkommandoen Fortroligt O. No. 823 af 21-12-1916 til Arméingeniørkommandoen.

⁴⁶ Michael H. Clemmesen: Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940. Odense 2010.

⁴⁷ Krigsministeriets beslutning citeres i: Rigsarkivet. Jydsk Generalmajor. Kopibog No. 23: Jydsk Generalmajor Fortroligt Nr. 1338 af 22-12-1916 til 2. Generalkommando.

lavere anciennitet måtte føre kommandoen over kolleger, der var ældre i tjenesten.⁴⁸

Ved årets udgang var det ved at gå op for Gørtz, at han ikke længere kunne få materiel- og anlægsforbedringer igennem hos Munch. Ministeren havde meddelt, at han ønskede en reduktion af sikringsstyrken, og han havde orienteret kontrolministrene om, at han insisterede på en reduktion med en fjerdedel, også fordi tyskerne på grund af den tyskfiendtlige holdning i hæren ville opfatte et sådant skridt som en venlig handling.⁴⁹ De indenrigspolitiske betingelser med en svækket regering, der havde eksisteret i efteråret 1915 og igen et år senere, og som havde skabt mulighed for stillingen og senere dens udbygning, eksisterede ikke længere efter optagelsen af kontrolministrene i regeringen.

⁴⁸ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1916, Pk.6: Tunestillingens Artillerikommando (Parkov) Fortroligt Nr. 1343 af 22-11-1916 til 3. Division.

⁴⁹ Tage Kaarsted (red.): Ministermødeprotokol 1916-1918. Kirkeminister Th. Povlsens referater. Århus 1973, notater fra 21-10-, 17-11-, 22-11-, 24-11- og 28-11-1916.

P. Munch: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København. 1961, s.180-185.

Kongelige Bibliotek. Ny Kgl Samling 5082, 4^oAugust Tuxens Brevsamling. II. Breve fra fremmede. 4. Fra J.V. Gørtz. Læg 1916. Breve af 22-10-, 01-11-, 24-11-, 04-12- og 31-12-1916.

Stagnation i rammen af "vedligeholdelse" og tilbagevenden til den fremskudte stillingslinie: 1917 og 1918.

I begyndelsen af 1917 var Tunestillingen så udbygget, at man kunne opfatte den som en givet ting, der kunne sammenholdes med andre anlæg, som officerskorpset kendte. Man sammenlignede stillingen med Fæstningens Nord- og Vestfronter, og konstaterede, at den med hensyn til let skyts var næsten tre gange så godt bevæbnet som fæstningsfronterne. På den anden side var der mindre end halvt så mange tunge pjecer i stillingen pr. kilometer, end de to andre fæstningsanlæg havde.⁵⁰ Det var netop den svaghed i den danske hærs bevæbning, som generalmajor Holm havde søgt afhjulpet ved sin indstilling om anskaffelsen af moderne tungt artilleri i begyndelsen af december 1914.

Ligeledes i begyndelsen af 1917 havde Ingeniørregimentet en beskrivelse af stillingen klar til brugerne, det vil sige hærens divisioner. Stillingen omfattede efter den korte beskrivelse ud over sin hovedstilling fremskudte og tilbagetrukne stillinger. Den understregede blandt andet, at formålet med de tilbagetrukne stillinger, først og fremmest ved Karlslunde, var at opfange et fjendtligt indbrud i hovedstillingen her.⁵¹

Roskilde Fjord-stillingen kom til behandling i regeringen 15. januar. Beløbet til anlæggelsen af stillingen var lidt større end det i september nævnte. Dertil kom behov for penge til skyts og vedligeholdelse af stillingen. Munch argumenterede mod, at regeringskollektivet besluttede at tillade anlægsarbejder. De kunne, hvis hæren på forhånd havde skaffet pigtråd og

⁵⁰ Rigsarkivet. Arméartillerikommandoen. 1914-1919. A Indkomne Skrivelser. 1917 7 5 – 12 31. Arméartillerikommandoen Januar 1917 *"Sammenligning mellem Tunestillingens, Vestfrontens og Nordfrontens Armering med særligt Henblik paa Artillerivirkningen i Forterrænet."*

⁵¹ Rigsarkivet. Generalstabens Operations Indkomne Sager 1917, Pk.7: Ingeniørregimentet Fortroligt T. Nr.2 af 03-01-1917 til Overkommandoen.

træ, ligesom de resterende armeringsarbejder ved fæstningen gennemføres hurtigt med civil arbejdskraft, hvis der blev behov, det vil sige efter mobilisering. Ministeren mente også, at hæren efter afslutning af arbejdet ved fjorden ville bede om midler til at fortsætte på tværs af Nordsjælland til Øresund. Fjordstillingen skulle ses i rammen af hærens ønske om fremskudte stillinger hele vejen rundt om København. Det er muligt, at han havde hørt om Schouboes idé om en linje fra Frederikssund til Øresundskysten. Han afviste, at hærledelsen i sin indstilling om Tunestillingen havde meddelt, at man senere skulle fortsætte med arbejder langs fjorden. Scavenius konstaterede, at fjordstillingen ensidigt var rettet mod Tyskland. Munch bemærkede, at der skulle være enighed om nye forsvarstiltag, og der var åbenbart ikke enighed i dette spørgsmål. 25. januar blev der imidlertid opnået enighed om at bevilge penge til indkøb af materialer til fjordstillingen.

Diskussionen i regeringen den 15. januar omfattede også behovet om bevilling af 100.000 kr. månedligt til "vedligeholdelsen" af Tunestillingen. Alt, hvad der i de efterfølgende måneder skete af arbejder, måtte dækkes af dette beløb og kunne beskrives inden for dette begreb. Der måtte ikke anlægges nye stillinger.⁵²

I samme periode arbejdede hæren videre med detailplaner for opbygningen fjordstillingen, der skulle dække Tunestillingens højre flanke. Den detaljerede artilleriplan blev klar 4. april. Castenschiolds plan for anvendelsen af sin styrke var færdig i august, hvorefter han gik i gang med at opgøre de detaljerede behov for blandt andet udrustning. I november 1917 blev der etableret et "Telegrafdetachment", som skulle etablere og operere hans telefonnet. Senere i denne måned blev det fastslået, hvilket tømmer og hvor meget pigtråd, der skulle oplægges i depoterne i Frederikssund og Jyllinge. I januar 1918 var etableringen af stillingens telefonnet kommet godt i gang, og i

⁵² Tage Kaarsted (red.): Ministermødeprotokol 1916-1918. Kirkeminister Th. Povlsens referater. Århus 1973, notater 15-01- og 25-01-1917.

august 1918 var arbejdet 2/3 afsluttet.⁵³ Det vil sige, at Ryttergeneralen og de støttende myndigheder stædigt fortsatte arbejdet indtil krigens slutning.

Det fortsatte arbejde med at "vedligeholde" og udbygge Tunestillingen belastede hæren. I et brev til sin gamle chef, general Tuxen i Viborg, skrev den tidligere ledende konspirator mod hærledelsen, J. O. Jensen, nu bataljonschef, den 29. marts 1917: "... Min Bataillon har nu i 2 Maaneder været afgivet til Gravning i Tunestillingen og vender tilbage til Kantonnement omkring Vordingborg d. 1" April. Desværre tager denne Tjeneste meget paa en

⁵³ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1917 og 1918, Pk.7 og 8:

- Overkommandoens Fortrolig O. Nr. 240 af 04-04-1917 til Hr. Generalmajor H.F. Castenschiold.
- Generalinspektøren for Ryttetiet Fortrolig Nr. 696 af 16-08-1917 til Overkommandoen.
- Generalinspektøren for Ryttetiet Fortrolig Nr. 754 af 30-08-1917 til Overkommandoen.
- Overkommandoen Fortrolig af 20125 af 14-09-1917 til Generalinspektøren for Ryttetiet.
- Generalinspektøren for Ryttetiet Fortrolig Nr. 989 af 27-10-1917 til Overkommandoen.
- Armételegrafofficeren Fortrolig A Tg Nr. 3329 af 02-11-1917 til Overkommandoen.
- Arméingeniørrofficeren Fortrolig I.K. Nr. 267 af 20-11-1917 til Overkommandoen.
- Armételegrafofficeren Fortrolig A. Tg. Nr. 366 af 07-02-1917 til Overkommandoen.
- 3. Ingeniørbataljon (Telegrafbataljonen) Fortrolig A. Tg. Nr. 2071 af 20-07-1918 til Overkommandoen.

Afdelings Disciplin, og det vil vare en rum Tid, inden jeg atter faar rigtig Hold paa Bataillon. ..." ⁵⁴

Udbygninger af Tunestillingen som den i maj 1917 planlagte tilbagetrukne stilling vest for Fløjterup, kunne ske, hvis de kunne komme inden for rammen af "vedligeholdelse".
Rigsarkivet.

⁵⁴ Kongelige Bibliotek. Ny Kgl Samling 5082, 4° August Tuxens Brevsamling. II. Breve fra fremmede. 5. Fra højere officerer. Læg J.O. Jensen (1868-) oberstløjtnant. Brev af 29-03-1917.

At tanken om en fremskudt nordfront i fæstningen, som den i regeringen diskuterede, rent faktisk ikke var fremmed for hærledelsen, fremgår af Overkommandoens diskussion i slutningen af februar 1917 af et forslag fra "Frontkommandoen paa Nordfronten" om nye fremskudte stillinger. Schouboe, der nu var stabschef hos Kommandanten i København, generalmajor Lembcke, gik ind for frontkommandoens forslag. Der skulle som minimum udarbejdes planer, der kunne føres ud i livet ved en mobilisering. Generalstabens Operationssektion ønskede imidlertid først at gøre Tunestillingen færdig.⁵⁵

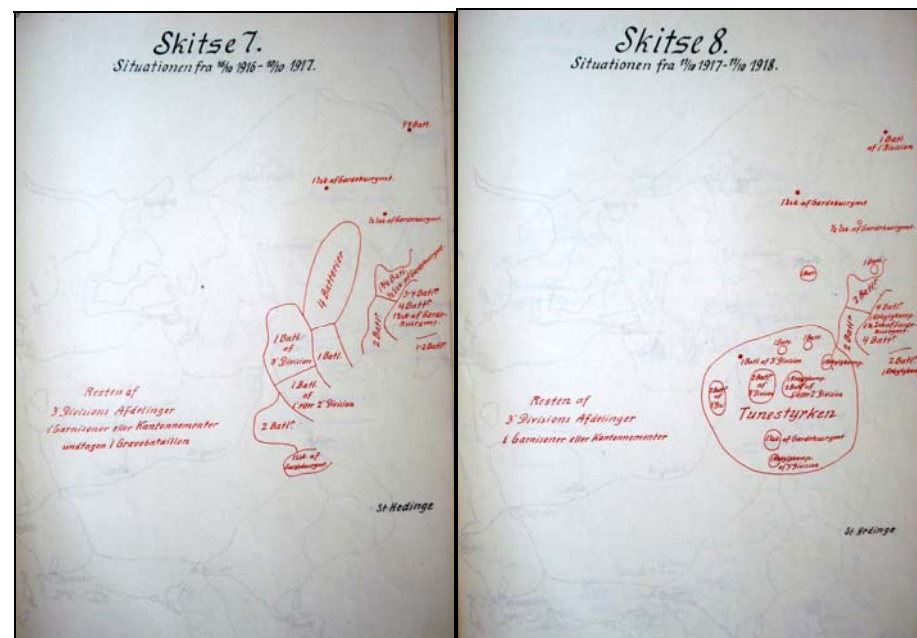
I foråret 1917 øgedes presset mod hærledelsen for at acceptere Munchs plan om en væsentlig reduktion af sikringsstyrken. I dette arbejde blev behovet i Tunestillingen af Krigsministeriet anvendt som et argument for, at man kunne reducere fodfolksstyrken på Sjælland til 10.000 mand af totalt ca. 20.000 soldater på øen. Det var den minimumstørrelse, som ministeriets eksperter vurderede, at der nødvendig for at sikre en bevogtning af Fæstningen og Tunestillingen.⁵⁶

I eftersommeren lykkedes det Munch at udmanøvrere hærledelsen, så den mistede kongens og de konservatives støtte. Gørtz gik af og Berthelsen blev flyttet til Jylland som afløser for Tuxen, der blev ny Overgeneral. Hermed var modstanden mod reduktionen af sikringsstyrken brudt. Dette gjorde imidlertid ikke, at hæren opgav koncentrationen om Tunestillingen. Man havde intet alternativ, indtil en regering måtte beslutte at mobilisere. Nu var styrken på Sjælland dog reduceret så meget, at den ikke havde soldater til andet end at vedligeholde stillinger og gå på vagt, ikke de mest motiverende

⁵⁵ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion. Indkomne Sager 1878-1951 Pk. A 26: Frontkommandoen paa Nordfronten FTR B. No 60 af 05-02-1917 til Overkommando.

⁵⁶ Rigsarkivet. Krigsministeriets 5. Kontor 1876-1953 Indkomne Sager 1912-1919 Pk. A26: Mobiliseringskontorets Juni 1917 notat med opgørelse af behovet "Til Løsning af de ved de oprindelige Sikringsforanstaltninger opstillede Opgaver og de tilhørende særlige Bevogtningsopgaver..."

beskæftigelser. Efter de venstresocialistiske uroligheder i vinteren 1918 kan man sige, at styrkens primære opgave endte med at blive at beskytte våben og ammunition i Fæstningen og Tunestillingen mod røveri eller tyveri fra revolutionæres side.

Den sjællandske sikringsstyrke før og efter reduktionen i efteråret 1917. Efter reduktionen er den sjællandske hær, som vist på Skitse 8, henvist til vagt- og vedligeholdelsestjeneste ved de eksisterende feltbefæstninger. Rigsarkivet.

Det var ikke let at opretholde moral og optimisme. Selv de officerer, der havde været nøglepersonerne i forberedelsen af Tune- og Roskildefjordstillingerne, havde mistet troen på stillingernes værdi. Schouboes ønske om en fremskudt nordfront har allerede været nævnt. Hans partner fra Generalstabens Operationssektion under rekognosceringerne af begge stillinger var som nævnt generalstabskaptajnen Oscar Friis. Under det praktiske arbejde med at

forberede stillingen arbejdede Friis tæt sammen med chefen for et af ingeniørkompagnerne, kaptajn L. B. Bolt-Jørgensen. En af de sidste opgaver, Jørgensen løste, før han forlod stillingen som kompagnichef, var en detailrekonoscering af en fjendes muligheder for overgang over Roskilde Fjord.⁵⁷ Ingeniørofficeren, der senere blev diplomat, beskrev i sine erindringer, hvordan de to endte med at se på Tunestillingen:

Kaptajn Bolt-Jørgensen
Rigsarkivet.

⁵⁷ Rigsarkivet. Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager Pk. 9, læg "Forsvaret af Roskilde Fjord": Kaptajn L.B. Bolt-Jørgensen, Chef for 7. Ingeniørkompagni af 24-08-1917 til Ingeniørregimentet.

”,... Nu vilde skæbnen, at mine diskussioner med (Kaptajn) Friis i forb(indelse) m(ed) egne erfaringer under tre øvelser i denne stilling i efteråret 1916 fremkaldte en tvivl i mit sind om dens militære hensigtsmæssighed og berettigelse. Jeg kendte anlæggenes svaghed, vidste at dens svære artilleri var forældet og utilstrækkeligt og blev klar over, at alle tre sjællandske divisioner vilde være nødvendige til dens forsvar, der derfor aldrig kunde blive haardnakket, fordi Hæren maatte bevares kampkraftig til forsvaret af fæstningen Kbh. Mindet om rømningen af Dannevirkestillingen i 1864 virkede foruroligende.”⁵⁸

Den svindende tro på stillingens muligheder hindrede dog ikke, at hærens planlæggere fortsatte arbejdet med at planlægge forbedringer af denne, deres primære forsvarssatsning under krigen. Det kunne jo ikke udelukkes, at sådanne udbygninger ville blive mulige, efter, at en – nok anden – regering mobiliserede hæren for at møde en invasionstrussel. Styrkerne omkring stillingen ajourførte indtil krigens afslutning planerne for imødegåelse af en landsætning på kysten og kamp i stillingen blev jævnlige øvet af enhederne.

Kort tid efter, at Tuxen var blevet Overgeneral, orienterede han sine generaler om sin hensigt med Sjællands forsvar. Han ville om muligt straks trække alle mobiliserede styrker øst for Tunestillingen og kun forsvare Nordsjælland.⁵⁹ På mødet besluttede Tuxen at forberede en fremskudt forsvarslinie hele vejen rundt om København i linien Sundet-Furesø-Ledøje-Vridsløsemagle-Vallensbæk, som generalmajor Lembcke havde bedt om i midten af september. Linjen Sundet-Furesø var senest blevet gennemrekonosceret af parret Schouboe-Friis i februar 1917. Den nåede Sundet mellem Skodsborg og Vedbæk. Det, som nu skete, var reelt en genoptagelse af det andet alternativ fra september 1915, det vil sige etablering af en linje, der kunne holde tungt bombardementsskyts på afstand hele vejen rundt om København. Lembcke, Schouboe og muligvis Friis havde sandsynligvis hele tiden fortrukket denne

⁵⁸ Bolt-Jørgensen: Med Sabel og Kaarde. København 1957, s. 45f.

⁵⁹ Rigsarkivet. Privatarkiv Nr. 6814 GM Holten Frederik Castenschiold. Dagbog 1912-17, notat af 08-10-1917.

løsning. Lembcke blev nu anmodet om at lede udarbejdelsen af planen for den gamle-nye linje.⁶⁰

Lütken, der nu var generalmajor og chef for 3. Division, roste den nye hærledelse Tuxen-Wolff og dens beslutninger den 16. oktober 1917 i et brev til sin gamle minister, Niels Neergaard. Nu var de to "utrolige Klodrianer" Gørtz og Berthelsen væk. De havde givet "uhyre Summer ... til ingen Verdens Nytte". Overkommandoen "sukkede efter "de Neergaardske Stillinger" ... de laa, der hvor Forsvaret bør ligge, naar en Offensiv mislykkes." Tuxen havde pålagt Lembcke "at bearbejde det "Neergaardske Forslag" paa Grundlag af de nyeste Erfaringer". Lütken var dog ikke sikker på, hvad der ville komme ud af Lembckes arbejde, fordi Tuxen på trods af at Lütkens havde "et aandelig Forspring i den Sag, som ikke let indhentes", ikke havde inddraget ham.⁶¹

Efter en øvelse i Tunestillingen i februar 1918 konkluderede Tuxen i sin kritik af generalmajor Ibsens 2. Divisions optræden, at man ikke kunne anvende udlandets erfaringer fra skyttegravskrig, fordi "Tunestillingen er en svag og spinkel Stilling. ... den mangler en sammenhængende og med Pigtraad beskyttet anden Linie."⁶²

Den sydlige del af den nye moderniserede "Neergaardske" stilling mellem Tunestillingen og Fæstningen. Rigsarkivet.

⁶⁰Rigsarkivet. Arméartillerikommandoen. 1914-1919. A Indkomne Skrivelser. 1917 7 5 - 12 31. Pk. 6: Overkommandoen Fortroligt O. Nr. 660 af 01-11-1917 til Kommandanten i København.

⁶¹ Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. Aarhus 1959. Dokument nr. 68, s. 329ff.

⁶²Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1918 Pk. 8: Den højstbefalende i Tunestillingen (2. Division) Fortroligt Nr. 65 af 18-02-1918 til Overkommandoen.

Generalmajor Lembcke var klar med sin nye plan allerede i begyndelsen af marts 1918.⁶³ Med denne nye linje færdigudbygget efter en mobilisering ville Tunestillingen og Roskilde Fjord-stillingerne reelt fungere som en fremskudt

⁶³ Rigsarkivet. Generalstabens Fæstningssektion. Indkomne Sager 1878-1951 Pk. A 27: Generalmajor I. Lembcke til Raadighed for den kommanderende General i 1. Kommandodistrikt Fortroligt B. Nr. 48 af 02-03-1918 til Overkommandoen.

første stillingslinje. Den nye stilling foran fæstningen ville danne hovedforsvarslinjen og den permanente landbefæstning om København en reservelinie. Det vil sige at der ville være etableret et dybt system med flere linier med betydelig indbyrdes afstand, som det i 1917 var blevet normen på krigens Vestfront.

Tre uger senere havde Arméartillerigeneralen en plan klar for en hurtig rømning af Tunestillingens pjecer for det tilfælde, at kampen ikke kunne gennemføres eller fortsættes her.⁶⁴ Det sidste ville være tilfældet, hvis en landsætning fandt sted i Nordsjælland. General Ibsen var klar med en detaljeret plan i begyndelsen af juni. En evakuering ville tage 3 dage med hovedindsatsen 2. dag.⁶⁵

Sommeren 1918 gennemførtes en instruktionsøvelse, hvor hele den sjællandske felthærs styrke af officerer og underofficerer blev øvet i forsvaret i Tunestillingen. 2. Division var indsat i front ved kysten, 1. Division i midten og 4. Division i afsnittet ved Roskilde. 5. Division stod som Overkommandoens reserve bag 2. Division ved kysten, 3. Division bag de to andre frontdivisioner. Det er ikke klart, hvordan hærledelsen ønskede reserverne anvendt. 5. Division var en ren infanteristyrke med svage kadrer og gammelt mandskab. Den kunne kun anvendes i forsvar i en eventuel anden eller tredje linje. 3. Division var ganske vist hærens største og bedst udrustede, men selv den havde så lidt og så let artilleri, at den ikke kunne anvendes i større modangreb mod et indbrud i stillingen. Øvelsen synes – i det lys meget logisk – at have

⁶⁴ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1918 Pk.8: Arméartillerikommandoen Fortrolig A.K.-o. Nr. 162 af 15-03-1918 til Overkommandoen.

⁶⁵ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1918, Pk.8: Den Højstkommanderende i Tunestillingen (Chefen for 2. Division) Fortrolig Nr. 165 af 05-06-1918 til Overkommandoen.

koncentreret sig om kampens første faser. Forsvaret af stillingen blev indledt med det mest langtrækkende danske artilleri indsat i fremskudte stillinger.⁶⁶

Ligeledes i juni fremsendte Ingeniørregimentet projekterede, supplerende stillinger for Tunestillingen, der ”vil blive udførte, efterhaanden som det fornødne Arbejdsmandskab og de nødvendige Materialer stilles til Regimentets Raadighed.”⁶⁷

Midt i juli 1918 fulgte Overkommandoens analyse af stillingens svagheder, idet man tog hensyn til erfaringerne i 1917 og foråret 1918 på krigens Vestfront:

”Den Taktik vedrørende Skyttegravskampen, som efterhaanden har fæstnet sig under Verdenskrigen, viser blandt andet, at Angrebet, naar det sættes ind med tilstrækkelig Kraft, næsten altid bryder ind i Modstanderens forreste Linie, og at, som Følge heraf, Forsvaret ikke lægger afgørende Vægt paa Hævdelsen af forreste Linie, men holder denne forholdsvis svagt besat, i Hovedsagen med Poster, og forbereder Hovedkampen i en bagvedværende 2° Linie... Tunestillingen, i sin nuværende Skikkelse maa siges at svare daarligt til Nutidens Taktik. Stillingen er bygget med Hovedkamp i forreste Linie for Øje; men da denne forreste Linie intet Sted indeholder saadanne skudsikre Opholdsrum, som vilde tillade Besætningen uden svære Tab at ride Angriberens indledende Ødelæggelsesild af, vil det i Virkeligheden være ugørligt at optage en afgørende Kamp i denne forreste Linie. Og kun paa de

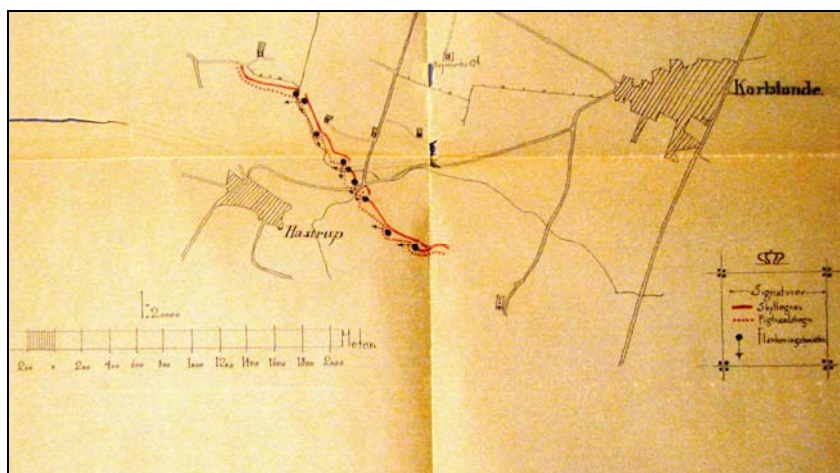
⁶⁶ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion. Indkomne Sager 1918, Pk.8:

- Den højstkommanderende i Tunestillingen Fortrolig E. 213 af 16-06-1918 til Overkommandoen.
- Den højstkommanderende i Tunestillingen Fortrolig af 01-08-1918 ”Instruktions- og Kadreøvelsen i Tunestillingens Karlslundeafsnit 2/8-3/8 1918.”

⁶⁷ Rigsarkivet. Generalstabens Operationssektion Indkomne Sager 1918, Pk.8: Ingeniørregimentet Fortrolig T. Nr. 388 af 26-06-1918 til Overkommandoen.

færreste Steder findes Stillingen saaledes udbygget, at en bagvedværende Linie giver taalelige Betingelser for Forsvaret...”

Man erkendte, at der ikke var kræfter til at supplere Tunestillingen med en ”3” Linie”, men i første omgang skulle man overalt, hvor der ikke fandtes sådanne stillinger endnu, sikres tilstedeværelsen af en let besat ”Postlinie”, som ikke mindst skulle anvendes af rekylgeværskytter, og som skulle dække hovedlinjen.⁶⁸ Denne prioritering viser også, at man ikke forventede en længere kamp fra Tunestillingen. Den ville derfor have fået Dannevirkestillingens skæbne, hvis den blev angrebet.

Arbejde, der skulle udføres, ”hvis muligt”. Juni 1918.
Rigsarkivet.

Lembckes rekognoscering af den nye mellemstilling var ligesom de supplerende elementer i Tunestillingen sund militær fornuft, men det var

⁶⁸ Rigsarkivet. Arméingeniørkommandoen 1914/19 Særlige Sager, Pk. Nr.7., læg ”Indkomne Skrivelser. 1918-19”: Overkommandoen Fortrolig O. Nr. 338 af 12-07-1918 til Chefen for Ingeniørregimentet.

samtidig aktiviteter uden sammenhæng med de daværende danske indenrigspolitiske realiteter. Selv om den radikale regering var blevet væltet ved valget 22. april var det mildest talt usandsynligt, at en afløserregering ville reagere på en forværret tysk trussel med mobilisering og hasteanlæggelse af et massivt nyt feltbefæstningssystem rundt om hovedstaden eller for den sags skyld tillade en væsentlig udbygning af Tunestillingen.

Ekkoet i foråret 1940 fra den nedlagte stilling.

Som de andre feltbefæstningsanlæg omkring København, der var etableret under krigen, blev Tunestillingen sløjft så hurtigt som praktisk muligt efter våbenstilstanden. Kun støbte betonanlæg blev liggende i det omfang, lodsejerne valgte dette. De havde imidlertid ikke længere en militær funktion.

Det kunne de tyske planlæggere, der kun få uger før overfaldet på Norge og Danmark fik at vide, at operationen også omfattede Sjælland, imidlertid ikke være sikre på. Der var ikke tid til at skaffe sig et nøjagtigt efterretningsgrundlag. Derfor måtte de planlægge ud fra den for dem værst tænkelige situation. De forudså derfor, at værkerne på Københavns Befæstning kunne være anvendt i hovedstadens forsvar. For så vidt angår Tunestillingen vidste tyskerne, at der fortsat eksisterede, hvad de opfattede som "dækningsrum", i enkelte batteristillinger. De regnede derfor med, at de sjællandske hærstyrker, som trak sig tilbage mod København fra resten af Sjælland, indledningsvis kunne støtte deres kamp til disse.⁶⁹

En sådan anvendelse forudsatte dog for det første, at kuppet på Langelinie mislykkedes, for det andet, at den danske regering valgte at gøre modstand, for det tredje, at der både stod mobile sjællandske hærstyrker i Sydsjælland (over for Gedserstyrken) og i Vestsjælland (over for Korsørstyrken) og endeligt, at den danske hær havde forudset og forberedt anvendelsen af Tunestillingen i en henholdende kamp. Som vi ved, var ingen af disse forudsætninger opfyldt.

Stillingen havde for de ansvarlige danske politikere fra starten været opfattet som en i situationen nødvendig indenrigspolitisk indrømmelse. Man accepterede og støttede den i minimalt nødvendigt omfang, så længe det var

hensigtsmæssigt, hvorefter man lod hæren vedligeholde det ufærdige projekt som en stadig mere belastende beskæftigelsesterapi.

Bygningen af Tunestillingen blev en afslutning og et eftertrykkeligt punktum for danske landmilitære fæstningsanlæg i tre årtier. Det skyldtes, at de politiske partier, der var regeringsbærende fra 1929, det vil sige Socialdemokratiet og Det radikale Venstre, derefter uden at føle behov for at begrunde dette forholdt sig fundamentalistisk afvisende til ethvert forslag om befæstningsarbejder. Deres afvisende holdning var så automatisk, at hærens forsøg i 1930-erne på at få anlagt simple befæstningsanlæg ved landegrænsen for at sikre Sønderjylland mod et motoriseret kup var udsigtsløse. Det samme var forsøgene i foråret 1940 på at få lov til at anlægge lette feltbefæstningsanlæg i landsdelen. Afslutningen af udbygningen af Tunestillingen i 1917 står således som klart skel i dansk forsvarspolitisk historie.

⁶⁹ A. R. Jørgensen: Spionage mod Danmark. København 1987, s. 76.

Kilder og litteratur

Arkiver og lignende

Rigsarkivet

Krigsministeriet 4. Kontors Arkiv

Krigsministeriets 5. Kontors Arkiv

Generalstabens Operationssektions Arkiv

Generalstabens Fæstningssektions Arkiv

Generalstabens Krigsføringsdepotet

Arméartillerikommandoens Arkiv

Arméingeniørkommandoens Arkiv

1. Divisions Arkiv

2. Divisions Arkiv

Jydsk Generalmajors Arkiv

Københavns Amts Skyttekorps Arkiv

Flaadens Overkommandos Arkiv

Privatarkiv 5132. Berthel Palle Berthelsen

Privatarkiv 5510. Wilhelm Gørtz: 1914-17 Militærkorrespondance med
Generalløjtnant A. P. Tuxen

Privatarkiv 6814 Generalmajor Holten Frederik Castenschiold

Det Kongelige Bibliotek.

Ny Kgl. Samling 5082, 4° August Tuxens Brevsamling II. Breve fra fremmede.
4. Fra J.V. Gørtz.

Trykte kilder

L. B. Bolt-Jørgensen: "Med sabel og kaarde. Nøgterne optegnelser fra et
bevæget liv." København 1957

Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hæren og Flaadens
Fremtidige Ordning. Dokumentfortegnelse og særlige bilag. København 1922

Tage Kaarsted (red.): Ove Rodes dagbøger 1914-1918. Aarhus 1972

---: Ministermødeprotokol 1916-1918. Kirkeminister Th. Povlsens referater.
Århus 1973

---: C. Th. Zahles Dagbøger 1914-1917, Aarhus 1974

---: Flåden under første verdenskrig. O. Kofoed-Hansen og V. Jøhnkes
optegnelser. Århus 1976

P. Munch: Erindringer 1909-1914. Indenrigsminister og Forsvarsminister.
København 1960

---: Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig. København 1961

Nationaltidende, den 20-09-1915

Litteratur

Michael H. Clemmesen: Struben af dansk forsvar – Køge 1909-18. I Birte
Broch (red): Køge Studier 2007

---: Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske
operation mod Norge og Danmark i 1940. Odense 2010.

Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik. Aarhus 1959

Knud J. V. Jespersen: Rytterkongen. Et portræt af Christian 10. København 2007

A. R. Jørgensen: Spionage mod Danmark. København 1987

Anders Osvald Thorkilsen og Michael H. Clemmesen: Fra fem høns til én forsinket og forpjusket fjer. Tungt artilleri som lokkemad i P. Munchs kontrol med hæren. I Anders Osvald Thorkilsen og Michael H. Clemmesen: Mod fornyelsen af Københavns forsvar 1915-18. København 2009

Richard Willerslev: Danmarks største arbejdsplads. Opførelsen af Københavns Landbefæstning 1886-93, 1986.